قصه

بیر قیشلاق‌نینگ کۈز یاشلری

ایشانچ تۈره

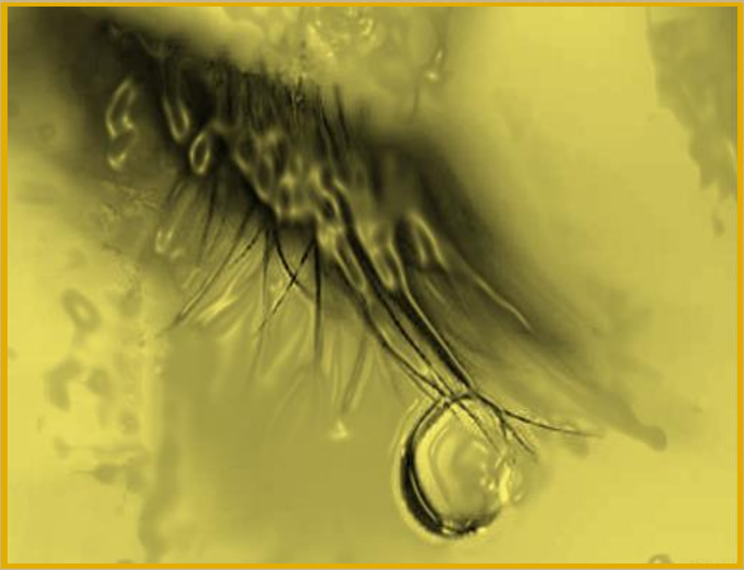

www.ezgu.org

بیر قیشلاق‌نینگ کۉز یاشلری

(قصّه)

ایشانچ تۉره

۱۴۰۳ هـ.ش.

www.ezgu.org

کتاب بېلگیلری

کتاب آتی: **بیر قیشلاق‌نینگ کۉز یاشلری**

یازووچی: **ایشانچ تۉره**

ادیتور و نشرگه تیارلاوچی: **محبوب الله توران**

کتاب بېتلرینی ترتیبگه سالووچی: **محبوب الله توران**

مقوّا چیزووچی: **محبوب الله توران**

نشر اېتووچی: **منگو پېدیا کتابخانه‌سی**

نشر یېری:

نشر ییلی: **۲۰۲٤/۱٤۰۳**

سان:

www.ezgu.org

اوشبو اثریمنی جاندن عزیز سېویکلی عمر یۉلداشیم زهرا جان‌گه بغیشله‌دیم.

ایشانچ تۉره

www.ezgu.org

علیحده منتدارچیلیک اظهاری

مېنینگ شعرلریم، حکایه و باشقه ژانرلرده‌گی یازگنلریمنی بیر یېرگه تۉپلب، نشرگه تیارله‌گنی اوچون محبوب الله جان توران‌گه چین کۉنگلیمدن صمیمي منتدارچیلیک بیلدیره‌من. بیلمه‌من، بو مشقتلی ایش جوده کۉپ پېشانه تېری تۉکیش و آلتین وقتنی ایه‌مسلیک عوضیگه عملگه آشیریله‌دی. قنچه مقته‌سم شونچه کم. بار بۉلینگ محبوب بېک، چرچه‌منگ دېیمن. سیزنینگ بو اولوغ خذمتلرینگیز آلدیده قرضدارمن. شو اۉرینده برچه ایجادي ایش و فعالیتلرینگیزگه پروازلر تیلب قاله‌من. ینه-ده مهم و جدي فرهنگي ایشلرنی قیله‌آلیشینگیزگه ایشانه‌من. تنینگیز ساغ، قلمینگیز کېسکیر و کۉرکم بۉلسین.

ایشانچ تۉره

www.ezgu.org

بیر قیشلاق‌نینگ کۉز یاشلری

۱

بو جاینی تېپه قیشلاق دېب اَته‌یدیلر. بو یېرده مدنی حیاتدن کۉزنی قووانتیرگودېک بیر علامتنی کۉرمه‌یسیز. بو یېرلرده هلی برق، تېمیر یۉل، سینما، تیاتر، کلوپ، تلیفون، تلویزیون و باشقه‌لردن نشانه هم کۉرینمه‌یدی. تېپه قیشلاقده همه‌سی بۉلیب ییگیرمه چاغلیک عایله یشه‌یدی. اولر آره‌سیده اېنگ بایی، به‌دولتی توردی‌بېک. او کتّه‌گینه به‌هوا حاولیده یشه‌یدی، بېش طنابچه‌لیک باغی، ییگیرمه جریب دَیمه یېری و اۉن بېشته‌چه قاره باش مال، قۉی-قۉزی‌سی بار. توردی‌بېک‌نینگ سکّیز کیشیلیک بیر جملغه‌نی باقرگه کوچی هم، دولتی هم یېترلی. دُرتاش خاله توردی‌بېک عایله‌سی‌نینگ کۉرکی-جمالی؛ یۉغینی بار، بارینی کۉپ اَیلب کېلگن هم انه شو عیال بۉله‌دی.

«اېر-خاتین بیر قۉش هۉکیز» دېگنلریدېک، تیریکچیلک تشویشلری انه شو ایکّی انسان بۉینیده. هاشم جان شو عایله‌نینگ کتّه اۉغلی، سویَگی قاتمه‌گن بۉلسه هم اونچه-مونچه نرسه‌لر حقیده اۉیله‌ی آله‌دی. کۉپ نرسه‌لرگه فراصتی یېته‌دی.

www.ezgu.org

تېپه قیشلاق‌نینگ آلدیدن کتّه یۉل اۉته‌دی؛ یۉل هلیگچه اسفالت قیلینمه‌گن. شو قیشلاق‌نینگ آرقه تامانی کېتگن جرلیک، بو یېردن کتّه‌گینه نهر اۉته‌دی. ایکّی تېگیرمان سوو آقه‌دی اوشبو نهردن. نهرنینگ ایکّی یاقی تال و تېرک‌زار.

بهار آیی یېرلر دانلی اېکینلرگه یاسته‌نیب یاتیبدی. یم-یشیل اۉت-اۉلنلردن کۉز قووانه‌دی. سېکین اېسه‌یاتگن شمالدن مه‌یین میسه‌لر شۉخ‌گینه جلوه‌لنردی. داو-درختلر اوستیده قوشلرنینگ چوغورلشلری کۉنگیلنی یَیره‌تر؛ قمیشزار آره‌لب قوربقه‌لرنینگ وق-وقلشی بو جیلغه‌ده حیات موج اوریب توره‌یاتگنیدن دلالت اېدی. کېچقورونلری، جرنینگ قوله‌گن ویرانه‌لریده ساوققینه بایقوش‌نینگ کۉزلری اجل شمع چراغیدېک، یانیب تورر؛ قلدیرغاچلر تینیمسیز اوچیب قۉنردی.

قویاش باتریگه هلی بیر ساعتچه بار اېدی. جر تېپه‌سیده‌گی یۉلدن گله-گله پاده‌لر چنگیب اۉته‌یاتگندی. اۉشنده قیشلاق باله‌لری تۉپ یسش مقصدیده، جرنی کېچیب اۉتیب، اَیپل-توپیل قاره مال توکینی یولیشه کېتدیلر و بیر زومده دومه‌لاققینه قاره تۉپلرنی یسه‌دیلر. شو کونی هاشم جان ایکّی سریق اېنگینی اوییگه وقتلیراق هیده‌ب کېلدی. کۉز تیکیب تورگن دُرتاش خاله آله سالیب گاودۉشه‌سینی[۱] یوودی-ده، سیگیری‌نینگ اېلینیگه توتیب، گاه اۉجگینی اېمیزیب، گاه شۉریللتیب سوت ساغه بېردی. دُرتاش خاله‌نینگ ایکّینچی اۉغلی طاهربېک بۉلسه، سوت سېبت تگیده‌گی قیماق تباغیگه قۉل اۉزه‌تدی-ده، بیراق، قیماق ایدیشینی تارتیب آله‌آلمه‌ی، پنجه‌سی باتگن حالده قیماق کاسه‌سینی تۉکیب یوباردی. دُرتاش خاله بې‌قید باله‌سی‌نینگ شوملیگیدن «وای، دادلب!!!» -قالدی. طاهر قارانغی توشگنیگه قره‌مه‌ی، دُمینی توگیب کۉچه‌گه راسته بۉلدی. شو آره‌ده توردی‌بېک هم باغ ایشلریدن بۉشب، اېندی، عایله بغریگه قَیتیب کېلگندی.

---

[۱] گاودۉشه: سوت ساغیب آلینه‌دیگن ایدیش.

www.ezgu.org

حیات‌نینگ ایسّیققینه تفتیدن توردی‌بېک عایله‌سی آرام آلردی. کېله‌جککه اُمید یالقینلری هیچ هم سؤنمس اېدی بو عایله‌ده. تؤکین-ساچینلیک، شؤخ-شادیانه کونلر سیره اَریمسدی. زمانوی حیات و سواد-معرفتنی حسابگه آلمه‌گنده جنتده یشه‌گندېک، کون کېچیرردیلر. یېیش، ایچیش و کیینیش اوچون کمچیلیک یؤق.

یامغیر یاغیشیدن بېزاوته‌لنگن دُرتاش خاله چقّانراق اورنیب ایشلرینی توگتیب آلدی. عایله‌ده، بقیر-شقیر بؤلیشیب همه ییغیلیشدی-یو طاهر عیب قیلیب قؤیگنیدن، حاولیگه کیرمه‌ی، تامگه چیقیب آلیب مؤریدن مؤره‌لب توررردی. توردی‌بېک عایله‌سی بیر کونلیک محنت کونینی اؤتکزیب اوخلشدی.

تانگ آتدی توردی‌بېک و دُرتاش خاله ینه عاتده‌گی حیات یومیشلری بیلن بند. شو کونی آسمان تؤلیشیب، هوا بیتدی. کؤک اوزره ینه قویوق بولوتلر سوزه‌یاتگندی. بیردن گولدوراس کؤتریلیب، چقماق چقه باشله‌دی. تېز یاغه‌یاتگن یامغیر سهل اؤتیب تیندی. قیشلاق باله‌لری قؤزی قارین تېریش اوچون یقین قیر-آدیرلر آشه یوگوره کېتدیلر. بیر ساعت اؤتر-اؤتمس باله‌لر اېتک-اېتک قؤزی قارین کؤتریب، فاتحلرگه اؤخشب قیشلاققه اېنیب کېلدیلر. هاشم باشقه باله‌لرگه قره‌گنده ایپچیلراق-ده، بیر دسته قیپ-قیزیل لاله‌نی باغلب، قؤلتیغیگه قیسیب اوییگه قَیته‌یاتگندی.

- آنه جان، آنه جان! -دېدی هاشم مهم بیر گپنی اَیتماقچی بؤلیب.
- نیمه؟ قه‌یېرده اېدینگ؟ توپراقلرگه اوست-باشینگنی بولبسن-ـه بالم! تنی تینیب-تینچیمه‌دینگ-ده! اېرته مکتبگه نیمه کییب کېته‌سن؟ -تندیرنی قیزیتیب توریب.
- مال-حالّرینگگه قره‌دینگمی؟ بیر آزدن کېین آتنگ کېله‌دیلر، -دېدی دُرتاش خاله.

www.ezgu.org

- منه بو لاله گُللرنی شهرگه آلیب باریب ساته‌من آنه! -کویلگی‌نینگ توپراغینی قاقه‌یاتیب.
- منه بو قۆزی قارینّنی قاوورینگ، -ده‌یدی هاشم.

اېندی ایشدن قـَیتیب کېلگن توردی‌بېک دَمینی راستلب، یلنگ باشیگه قۆلینی قۆیگنچه بیر تباق چلابنی سیمیریب ایچدی و «اۆزینگگه شکر» -دېب قۆیدی. شو پـَیت دُرتاش خاله قیپ-قیزیل قیلیب جیبده‌دېک نانلرنی پیشیریب بۆلیب، کیشت-کیشتلب تاووق و جۆجه‌لرینی کتککه سالدی. اېر-خاتین آی یاغدوسیده عایله، تیریکچیلیک حقیده اوزاق گپیره کېتدیلر. اولرنی کېچگچه اویقو اېلتمه‌دی...

اېرته‌سی پنج‌شنبه بازاری اېدی. توردی‌بېک اېرته‌لب بروقت توریب نمازینی اۆقیدی. دُرتاش خاله بیر پیاله چای اوستیده اېریگه رۆزغارگه کېره‌ک نرسه‌لرنی بازاردن ساتیب آلیب کېلیشینی التماس قیلدی و برماغلریگه هر تور رنگلی ایپلرنی اۆره‌ب تأکیدلب هم قۆیدی.

توردی‌بېک نرسه‌لرنی خرید قیلیب اوییگه اېرته‌راق قـَیتیب کېلدی و قۆلیده‌گی تۆربه-خلته‌لردن سودالرنی بیرمه-بیر چیقره یاتیب:

- منه بو گۆشت، منه بو یاغ خاتین جان، منه بو چای، منه بونیسی گوگرد، منه بو هم یبر یاغی، -دېیه برماغیده‌گی رنگلی ایپلرنی یېچیب تشله‌دی. سلّه‌سیده قیستیریلگن چراغ شیشه‌سینی احتیاطلب دُرتاش خاله‌گه اوزه‌تدی.
- اېبیی آته‌سی! قۆشنی‌نینگ اَیتگنینی اونیتیب‌سیز شېکیللی؟ بېچاره قۆشنیمدی دسیاره‌سی یاغ-یه، -دېدی دُرتاش خاله اېریگه قره‌ب.
- اي خاتین! اۆقیمسلیک قورسین اېکن؛ اۆقیش- بیتیشنی بیلگنیمده، آله-قوله ایپلرنی برماغیمگه باغلب بازارگه باررمیدیم؟

www.ezgu.org

باشده چرخ فلک ایله‌نر بیر خیل،

کیمگه تاتلی اؤتر، کیمگه قرنفیل.

بیر قیشلاقده‌گی حیات منظره‌لری چیزگیسی منه شونده‌ی. امّا، تېپه قیشلاق آدملری ایناق، بیر-بیریگه مهربان، آره‌لریگه قیل سیغمه‌یدی. فاتحه-مراسم، معرکه-مورد، تؤی-عزالری بیر-بیری‌نینگ اشتراکیسیز اؤتمه‌یدی ایدی.

نیمه بؤلدی-یو، عبدصمد قیشلاق‌نینگ قاق اؤرته‌سیده‌گی دَرنغیلـّه‌گن حاولیسینی تراب‌خانگه ساتدی. بو ایشینی او هوسدن قیلمه‌دی؛ سببینی قیشلاقده‌گیلرگه هم آیتمه‌یپدی. بوندن قیشلاقداشلر ایچیگه غلغله توشدی. «قیشلاغیمیزگه اوغان داریدی، اوغان!»- دېگن گپ تېز-تېز قولاقلرگه چلینه باشله‌دی. بیری-بیریگه یوزلنگن قیشلاقداشلر بو ایشدن قنچه‌لیک ناراضی بؤلیشمه‌سین «گپ گپدن اؤتدی» -دېیشدن نریگه بارمه‌دیلر. گپ‌نینگ آچیغی، قیشلاقداشلر بو واقعه‌نی ساووق قبول قیلدیلر.

تراب‌خان حاولینی ساتیب آلگنیگه قره‌مه‌ی، تېپه قیشلاققه اؤزی کؤچیب کېلمه‌دی، بلکه، یان قیشلاقدن کیمنی‌دیر کؤچیریب کېلتیردی. اؤنغه‌یلیک[۲] جایی شونده ایدی که، بو حاولینی ساتیب آلیش بیلن تراب‌خان شو اطرافده‌گی باغ و زمینلریگه خؤجه‌لیک قیلیشگه قوله‌ی امکانیت تاپدی. ینه الـّه‌قنده‌ی رېجه‌لری هم بؤلیشی ممکن، اونیسی حاضرچه کؤپچیلیککه قارانغی. تراب‌خان اؤزینی یقین توتیب، قنچه‌لیک تیل یاغلمه‌لیک قیلمه‌سین، قیشلاققه کېلر بؤلسه، تېپه قیشلاقلیکلر اوندن ایمیقیب[۳] توره‌دیلر. تېز-تېز خیرات، مهماندارچیلیک قیلیب

---

[۲] اؤنغه‌یلیک: آسانلیک، یېنگیللیک.

[۳] ایمیقماق: حذر قیلماق، خوف‌سیره‌ماق.

www.ezgu.org

تورسه هم، او بَری‌بیر یېرلیک اهالیگه[٤] قۆشیله آلمه‌یدی. اَنیقراغی، اونی شو جمعیت قبول قیلماقچی ایمس.

تراب‌خان قاره آت اوستیده یورر، قمچی‌سینی ایکّی بوکیب قۆلیده اوشلب، قیشلاقنی دماغیگه تارتگودېک، بقیریب سیاستلی سۆزلر اَیتردی. او، آق سلّه‌نی اوزون پېچ قیلیب اۆرر، یوزلرینی ساقال باسیب، کۆزلری کیرته‌ییب، بلند تاووش بیلن گپیرردی. حاولی ساتیب آلگندن سۆنگ، تېپه قیشلاققه تېز-تېز کېله‌دیگن بۆلیب قالدی. او هر کېلگنیده توردی‌بېک‌نی بیر کۆره‌دی، باغی-یو زمینلریگه آلیب باریب اَیلنتیرردی. اَیریم پَیتلرده اونی مهمانلیککه هم چقیریب تورر ایدی. بیر آی اۆتیب توردی‌بېک قیشلاقدن باغ باشیگه کۆچدی. باغ‌نینگ ایشی کۆپ. خالصه یېرلریگه ماميقدن[٥] تارتیب، پیاز، پامه‌دیر، بادرینگ، قوياشگه باقر، بامیه، کلم و ینه الّه نیمه نرسه‌لرنی اېکیب تشله‌گن. توردی‌بېک هر گَل باغ ایشیدن قَیتیب، خاتینی بیلن دردلشه‌یاتگنده، انه شو محصولاتلرنی کېچیکتیرمه‌ی ییغیب آلیش خیالی بیلن یشه‌یدی.

دوشنبه کونی ایدی. دروازه‌نینگ اېشیگی شقیرله‌دی. توردی‌بېک اۆزی خبر آلیشگه کۆچه‌گه چیقدی. قره‌سه، غراوی[٦] جبلک[٧] کییگن تراب‌خان تیرجه‌ییب توریبدی دروازه آرتیده. توردی‌بېک‌نی کۆریشی بیلن او، اېگرگه مینگشتیریب تورگن آیاغینی آت‌نینگ رکابیگه سالیب وجاهتلی توس آلدی.

- هه خان! تینچلیکمی؟ -سۆره‌دی توردی‌بېک عادي بیر قیافه‌ده.

---

[٤] یېرلیک اهالی: بومي اهالی.

[٥] ماميق: پخته.

[٦] غراو: پایه‌سی قتّیق و بۆغیم-بۆغیم، ایچی کاوک، قمیشگه اۆخشه‌گن اۆسیملیک؛ بمبوک.

[٧] جبلک: نیمچه، یېنگسیز یوپقه کییم.

www.ezgu.org

- هه، هه، هه آشنه! بوگون سیزنی کؤرگنیمدن بختیارمن. توشیمگه هم کیریبسیز، توشیمگه! توردی‌بې اکه!
- اَوغان‌گه سلام بېردینگ، قیرق تنگه تاوان بېردینگ، -هزِللشیب، کولیشیب قؤل بېردی توردی‌بېک.
- رحمت دؤستیم ، اؤزیزدن سؤره‌سم.
- ای خام کلّه اؤزبک! -دېدی هزل معناسیده، او بو سؤزی بیلن اؤزینی توردی‌بېککه یقین توتگن بؤلدی.
- بیزگه بیرار-بیر خذمت بارمی آغه-اینی؟

اوّلیگه توردی‌بېک‌نی آتده، آق درّه‌گه آوگه آلیب کېتیش خیالیده اېدی، او، پَیتنی قؤله‌ی کؤریب مقصدینی اَیته قالدی:

- یؤق اې برادر! مصلحتلی بیر گپ بار اېدی توردی‌بېک! وقتینگ بؤلسه باریب مسجد صفه‌سیده گپ-گورینگ قیلسک ایکّیمیز. قنی یور! -دېب توردی‌بېک‌نینگ قؤلیدن تارتدی و آرقه‌سیگه اؤگریلدی.
- مېن بؤلمسه اوییمدن بیر چاینک چای آلیب چیقه‌ی، -دیب تراب‌خان‌نینگ سؤزینی بؤلیب بیردن اوییگه قـَیتدی توردی‌بېک...

ایکّله‌سی مسجد صفه‌سیده صحبت قوره باشلشدی. اؤشه صبحتده تراب‌خان اوزاق نرسه‌لرنی گپیریب کېتدی. بَری سؤز اقتصاد، مال-دولت، شراکت حقیده اېدی. او، اؤزینی صفتله‌ی کېتدی:

- مېنی تراب‌خان دېیدیلر، مېن مرد و بیر سؤزلی آدم‌من، اَیتگنیم‌نینگ اوستیدن چیقه‌من.

www.ezgu.org

تراب‌خان‌نینگ توردی‌بېک آلدیگه قۉیگن سۉز و تکلیفلری تخمین منه بونده‌ی ایدی:

- بۉلمسه سېن هم ایشیت اکه جان:

«اېرته‌گه مېنینگ سوروکلریم شو یېردن اۉته‌دی. اوکم اجمیر، چۉپانیم خانککه هم اَیتیب قۉیگنمن. اولر سېنگه اوچته قۉی تشلب کېته‌دیلر؛ اۉن مینگلیک قۉییی بار بیرخانگه اوچته قۉینی سېنگه بېریش چیبین چققنچه هم بۉلمه‌یدی؛ سېن بو قۉیلرنی باقه‌سن، قۉیلر یخشی سېمریگندن سۉنگ مېنی خبر قیله‌سن؛ کېین ایکّیمیز قۉیلرنی تېنگ بۉلیشیب آله‌میز.»

- مېن اېرته‌گه تاققه، گرزیوان‌گه کېته‌یپمن. ینه بیر ایکّی رېجه‌لر بار؛ اونی کېین اَیته‌من. همه‌سی توشونرلیمی؟ قۉلینگنی بېر،   بار برکه!!! -دېب، توردی‌بېک‌نینگ اۉنگ قۉلینی سوغوروب آلگودېک بۉلیب سیلته‌ی باشله‌دی.

توردی‌بېک آسماندن توشگندېک، حیران بۉلیب، نیمه قیلرینی بیلمه‌دی. قیزیق-پیشیق معامله‌نی کۉریب اېریب کېتدی و تراب‌خانگه شریک بۉلیب دوکان، سرای، هوتل قوریشنی همده مۉتر آلیب مینیشنی اۉزیچه فکریده خام چۉتلب چیقدی.

پېشین نمازینی اۉقیب تورگن ملا یوسف مسجددن چیقیب، صحبتگه قۉشیلدی:

- خیر ایشنی کېچیکتیرمسلیک کېره‌ک. فرشته‌لرنی کۉپ کوتدیریب قۉیمنگ توردی‌بېک، قنی قۉل کۉترینگ:
- جمیع مۉمن-مسلمانلرنی یره‌تگن یارلَقه‌سین، بو ایشدن کېله‌دیگن ثوابنی اۉلگنلر ارواحیگه بغشله‌دیک، -دېب کۉزلرینی یېرگه سوزیب قرائتگه کیریشدی و اوچّه‌له‌سی «آمین» قیلیشیب یوزلریگه فاتحه تارتدیلر. سۉنگ، تراب‌خان مُلا

www.ezgu.org

یوسفگه ایلّیک افغاني پولنی توته‌یاتیب «منه بو هم سیزگه آنه سوتیدن حلال، ینه «آمین» قیلینگ مُلا اکه» -دېدی. تراب‌خان قۉیرده-قۉیمه‌ی اۉزی توزگن سودانی خوب پیشیردی و کېین آتیگه میندی-ده یۉلیگه روانه بۉلدی؛ ملا یوسف توردی‌بېک‌نی قوچاغلب «کۉرگنده کۉروشگونچه»، -دېب خیرلشدی. توردی‌بېک بۉشه‌گن چاینکنی قۉلیده اوشلب اوییگه کیریب باردی.

ایرینی کوتیب تورگن دُرتاش خاله:

- آته‌سی! مونچه کېتدیز! اَوغان بیلن آشنه کیردیزمی نیمه بلا؟!
- اي خاتین! «هـَیدن کېلگنی هویگه!» نیمه بۉلسه بۉلدی، -دېب خاتینیگه بیر چاینک چای دملب کېلیشنی بویوریب، اۉزی یاستیقنی آلیب یانباشله‌دی، -ایرته‌گه قۉییمیزگه ینه اوچته قۉی قۉشیله‌دی، خرسند بۉلسنگ-چی خاتین.
- نیمه دېدیز؟ قنداق قۉی؟ -عجبلندی دُرتاش خاله.
- ینه قۉلتیغیزنی پوچ یانغاقدن تۉلدیرمه‌گن بۉلسین اَوغان! اولرگه ایشانیب بۉله‌دیمی آته‌سی؟ -دېدی دُرتاش خاله.

توردی‌بېک مغرور آهنگده:

- اوزومینی یې، تاکینی سوریشتیرمه! خاتین‌سن، سېنینگ عقلینگ یېتمه‌یدی بو نرسه‌لرگه. ایرکک‌نینگ ایشیگه اره‌لشمه‌سنگ اۉزینگگه یخشی خاتین!

دُرتاش خاله دمله‌گن کۉک چاینی پیاله‌گه سوزه‌یاتیب:

- ینه بیر کون شو جیریق قۉیلرگه اوچینیب، «بیلمه‌یین باسدیم تیکننی»، بۉلیب قالمنگ دېیمن-ده آته‌سی! ایرکک بۉلسنگیز هم خام سوت ایمگن بنده‌سی‌سیز بَری‌بیر.

www.ezgu.org

بوگون انه شو ذیل اۉتدی. بېک بوگون خرسندلیگیدن ایشگه کېتگیسی یۉق اېدی. او، خاتینی‌نینگ سۉره‌گنیگه جواب قیلیب:

- هی اېرته باررمن اۉشه باققه، نیمه قاچیب کېترمیدی.

اېرته هم بۉلدی. قویاش بیر ارغمچی بۉیی کۉتریلگن اېدی؛ توردی‌بېک هنوز ایشگه کېتمه‌گن. او، سېکین جاییدن توریب، ایش قوراللرینی آلیب باققه کېتدی...

توردی‌بېک ایشدن قَیتیب کېلیب، اوییده دم آله‌یاتگندی. تراب‌خان سۉزی‌نینگ اوستیدن چیقیب، وعده‌سینی بجردی، بیر محل اوچته قۉی مغره‌شیب حاولیگه کیریب کېلدی، توردی‌بېک یوگیره سالیب کۉچه‌گه چیقدی، .هیچ کیمنی کۉرمه‌دی. کۉچه‌ده اۉینب اۉتیریشگن باله: «قۉیلرنی غلجه‌یی تشلب کېتدی» - دېدی توردی‌بېککه.

توردی‌بېک درّاو بېلی و اۉراغینی آلیب، قۉیلرنی باققه هیده‌ب کېتدی. کېیتیدن اۉغلی هاشم، طاهر و دُرتاش خاله‌لر هم یېتیب باریدیلر...

پېشانه تېری عوضیگه، بیر-ایکّی آی ایچیده اوزوملر هم غیرق پیشدی؛ مېوه-چېوه‌لر یېتیلیب، مۉل-کۉلچیلیک بۉلیب قالدی. توردی‌بېک قۉیلرنی یخشی قره‌ب، باقیش مقصدیده یېرتوله‌گه سالدی. قۉیخانه‌گه سالینگن قۉیلر، یېم-خَشک، تېرت[8]، اۉت-اۉلن یېب راسه هم سېمریدی. کۉپ اۉتمه‌ی رۉزه هم کېلیب قالدی. کوز فصلی اېدی. درختلر برگی زرحلگه چَیقب آلینگن‌دېک تۉنردی. قوشلر درختلرده قورگن اویه‌سیدن پۉله‌پانلرینی اوچیرمه قیلیب کېتگندی. اَریلر مېوه شیره‌لریگه غۉنغیللب

---

[8] تېرت: سامان، خَشک و شو کبیلر دغل آذوقه‌لرگه میده‌لنگن کونجره، کېپک کبی تۉییملی آذوقه‌لر اره‌لشتیریب، قاریب تیارلنگن یېم.

www.ezgu.org

قۆنه‌یاتگندی. تونلری هوا بیر آز ساوییدی. آچیق هواده اوخلش ناقۆله‌یراق ایدی. کېچه‌لری توشگن شودرینگ کۆرپه‌لرنی هۆل قیلردی. شونینگ اوچون آدملر تونلری تیکیلگن اۆتاولرده تونه‌شردی.

توردی‌بېک خاندانیده رۆزه‌نینگ بیرینچی کونینی توتیشگه اوّل آقشامدن تیارگرلیک کۆریب قۆییلدی. دُرتاش خاله «اۆیقو اۆلیم بۆله‌دی، فلاکت باسیب ینه اوخلب قالمه‌ی»، -دېب خیال بیلن یاستیغیگه باش قۆیدی. «سحرلیکدن قالیب کېتمه‌ی»، -دېگن اۆی بیلن آره-سیره بیر-ایکّی اویغانیب کېتدی. اویقوسی اوچگن توردی‌بېک هم بیر آتیم اچّیق ناسنی تیلی‌نینگ آستیگه تشله‌دی و باشینی یاستیققه قاقیب پینَکی کېتدی. درختلر ییراغی شیویرلشیدنمی؟! یاکه کوچلی شمالده درختدن تۆپّیلب توشیب کېتگن پیشیق اۆریکلر سپسیدنمی؟! دُرتاش خاله اویغانیب کېتدی. سحرلیک قیلیش نِیتیده چاینی آلاوگه قۆییب، جیزّ و پیزّ قیله باشله‌دی... سحرلیکده ییگولیکلر ییییلدی، چایلر ایچیلدی. آته-آنه و اۆغلی هاشم رۆزه نِیتینی قیلیشدی. رۆزه توتیلدی. توردی‌بېک رۆزه نِیتی اوچون آیتلرنی عربچه اَیتیشگه تیلی قاووشمه‌دی، نِیتینی اۆزبېکچه‌سیگه اَیتیب قۆیه قالدی.

رۆزه‌نینگ بیرینچی کونی قیینراق کېچدی. کیفی-عملی بار آدملرگه رۆزه آغیرلیک قیله‌دی. خماری توتگنده اولر، بقیریش و آغزه‌کی جنگلردن تاپ تارتمس، گاه‌ده مُشتلشیب-یاقه‌لشیب هم قالیشه‌دی. افطار قیلیش اوچون ناز-نعمتلر تیارلب قۆییلدی. توردی‌بېک ایندی ییتیلگن قیب-قیزیل پامه‌دیردن چینی کاسه‌ده سلاته قیلیب، اوستیگه یانغاقچه و یاغلیق سوزمه‌نی ایزیب سالدی. شام آذانی اَیتیلیشی بیلن آغیز آچیلدی. توردی‌بېک آغیز آچیش نِیتینی اَیته‌آلمسدن دهقانچه‌سیگه بیر نیمه‌لرنی قویی آوازده اَیته باشله‌دی. بیردنیگه دُرتاش خاله:

www.ezgu.org

- «ابیبی ابیبی! آته‌سی ینگلیشدینگیز، سیز غسل نِیتینی اؤقیدینگیز، آغیز آچیش نِیتی منه بوندی بؤله‌دی:

«بسم الله... رؤزه توتدیم ناز اوچون، ناز و نعمت بار اوچون، یره‌تگن قبول قیسین، آخرت ایمان اوچون».

بیر پیاله موزدېک سوونی ایچه‌یاتیب، توردی‌بېک:

- بلا اېکنسن اوو، خاتین، -دېب جیلمه‌ییب قؤییدی...

۲

قؤیلر سېمریب کېتدی. تراب‌خاندن هیچ درک بؤلمه‌دی. توردی‌بېک و خاتینی دُرتاش خاله «باله-چقه‌لرنینگ اؤنیب اؤسیشی، بلا-قضالردن سقلنیشی، یامان کؤز و سوخدن اسره‌لیشی اوچون قان چیقریب خدایي قیلسک‌می اېکن»، -دېگن خیالگه باریشدی. شونده او «یا پیریم بهاءالدین بلاگردان» -دېیه پیرلر روحیدن مدد سؤره‌ب «آمین» قیلدی.

تراب‌خان‌دن آلینگن قؤی‌نینگ بیری رؤزه‌نینگ بیرینچی هفته‌سیده سؤییلدی. ملا امام و ینه اؤن کیشی هم‌قیشلاقلر خدایي‌گه اَیتیلدی. اؤشه کونی شامده مهمانلرگه آوقت تارتیلدی. افطارگه کېلگنلر توردی‌بېک عایله‌سیگه خیر و برکت، تؤکین-ساچینلیک، تؤی-تماشالر تیلَشدی. قیته-قیته «آمین» قیلدیلر.

بیر آی رؤزه، اوچ کون هَییت هم اؤتدی. عادتده‌گی‌دېک، یقین قریندash، قؤنی-قؤشنی هَییتنی بیر-بیریگه تبریکلشدی. ینه اؤشه، همیشه‌گی تیریکچیلیک دوام اېته‌بېردی. باققه باریش-قیشلاققه کېلیش، محنت و محنت توردی‌بېک‌نینگ

www.ezgu.org

حیات طرزیگه اَیلنیب قالگن، بوندن هیچ چرچمه‌ی، ذوق آله‌دی. هاشم جان هنوز اۉقییدی، اۉن سکّیز یاشیده، بیر-ایکّی هفته‌دن سۉنگ مکتبنی بیتیره‌دی. او، خوش کونلرنی جوده هم یاقتیرر، عایله‌نینگ بوتونلیگی، تاتوولیگی و اۉزیگه تۉقلیگیدن بی‌حد سېوینه‌دی. امّا، آته-آنه‌سی‌نینگ اِیریم-سیریملریگه موککه‌سیدن کېتگنیگه[9] کۉپ رنجیب قاله‌دی. دُرتاش خاله فال آچدیریش، ملاگه باریشدن، جهرگه کیریش، قاقیمچیلیک، بی‌بی سه‌شنبه و بی‌بی مشکل قیلیش، ارواحلرنی اېسلش، قبرستانگه باریش و ایس چیقریشدن هیچ یَیت چرچه‌مسدی. بونده‌ی ایریمچیلیکلر انچه-مونچه چیقیم و صرف-خرجت طلب قیله‌دی. هاشم جان بو احوالنی کۉریب کۉپ اَچینه‌دی. آخری بیر کون صبری-چیده‌میگه برداش بېره‌آلمه‌ی، مینگ یوره‌کنی بیر یوره‌کنی قیلیب آته-آنه‌سیگه شونده‌ی دېدی:

- مونچه مرده‌پرست بۉلمه‌سنگیز اېدی! خفه بۉمنگیزلر-و، شو اۉزبېکلرنینگ خرافاتگه بېریلگنلیکلری جانیمگه تېگیب کېتگن. نیمه! بولر، اقلاً اۉزبېکچه گپ توزیب، اۉز ارا فکرلشه آلمه‌یدیلرمی؟ اې اۉرگیلدیم بو چله مسلمانلردن! - دېدی.

هاشمنی قیشلاق ملا امامی یاقتیرمس، دایم اونی «باش یلنگ، کافر و بېتگه چاپر»، -دېب اوستیدن کولیب یورر اېدی. مسجد امامی ملا یوسف‌نینگ جیغیگه تېککن نرسه، مکتب باله‌لری‌نینگ پتلون، شلوار کییشیلری اېدی. اۉقووچیلرنی بو احوالده کۉریشی بیلن «استغفرالله، استغفرالله»، -دېب درحال ایکّی رکعت استغفار نمازینی اۉقیب آلردی. هاشم هم تینیب-تینچیمس بیر باله–ده. مکتبده اۉقیب کېلگن کیمیا، فزیک، جغرافیه و بیولوژی درسلرینی اۉشه کونی-یاق، آته‌سی، آنه‌سی و مسجدده اَیتیب بېرر اېدی. اونینگ بیر کونی مسجدده اَیتگن گپلری ملا

---

[9] موککه‌سیدن کېتماق: بوتونله‌ی بېریلماق، تأثیرگه توشماق.

www.ezgu.org

یوسف‌نینگ تابینی قاچیردی. اوشنده هاشم تېوره‌کده‌گیلرگه منه بولرنی اَیتیب بېرگن ایدی:

- یېر سیاره‌سی اَیلنه‌دی، کاینات بغریدن بیزگه میلتیلـّب کۉرینه‌دیگن یولدوزلر اصلیده جوده-جوده کتـّه و بیزدن جوده اوزاقده‌دیر. یولدوز و سیاره‌لر هم خودّی تیریک موجودات کبی توغیله‌دی، اولغه‌یه‌دی و قرّیب اۉله‌دی؛ چېکسیزلیکده ساچیلیب کېته‌دی. اولرنینگ اۉرنیده باشقه‌سی توغیله‌دی. منه آی هم کۉریمسیز بیر جزیره؛ نورینی قویاشدن آله‌دی. او، یېر سیاره‌سی‌نینگ یۉلداشی‌دیر. بو گپلر علمده بیزگه شونده‌ی دېب اۉقیتیله‌دی.

هاشم‌نینگ اَیته‌یاتگن علمی معلوماتی کۉپچیلیککه معقول و منظور ایدی. شونی هم ملا یوسف هضم قیله‌آلمه‌دی.

بیر کونی هاشم:

- انسان اعضاسی ویتامینلرگه محتاج. بیز استعمال قیله‌دیگن آوقتلرده فایده‌لی ویتامینلر، منراللر و پروتینلرگه بای، اَینیقسه، کۉکت و مېوه‌لرده، مثلاً گۉشتده تېمیر بۉله‌دی، –دېدی او، آدملرگه قره‌ب. بو گپلرنی اېشیتگن ملا یوسف قیزَریب، بۉزَریب:
- توبه، توبه، توبه، برادرلر قیامت قایم بۉلمه‌ی نیمه بۉلسین؟ بو تیرّانچه‌نینگ گپلریگه قره‌نگ، بو گپلرنی اېشیتگن آدم‌نینگ باشیدن ایمانی اوچیب کېته‌دی. هه بو قیپ-قیزیل یالغان‌نینگ اۉزی-کو! -تسبیحنی تۉرتته-تۉرتته اغدره‌یاتیب، -اۉزینگیز اَیتینگلر مؤمن-مسلمان برادرلر! مینگ ییللردن بېری آته-بابه‌لریمیز و بوگون اۉزیمیز الحمدالله مال سۉییب گۉشتینی تناول قیلیب

www.ezgu.org

کېلماقده‌میز. اېشیتگنمیسیز، بیرار مال گؤشتیدن تېمیر پرچه‌سی یاکه بیرارته میخ چیققنینی! هه، اَیتینگلر؟

هاشم ملا امام‌نینگ قؤلیدن قیشلاقنی ترک قیله‌ی دېب توریبدی. بو وضعیتلرده هر قله‌ی آته-آنه «مونچه شکاک بؤلمه‌گین بالم» -دېب هاشمگه نصیحت قیله باشله‌یدی. هاشم هم ساده‌گینه آته-آنه‌سیگه کؤپ یوره‌ک کویدیره‌دی.

هاشم بیر کونی مکتبدن قَیتیب کېلرکن آته-آنه‌سیگه:

- مال-حال دېیسیز، اطرافده نیمه بؤله‌دیگنیدن بې‌خبرسیز. اؤزینگیز علم-معرفتلی بؤلمه‌دینگیر، باله-چقه‌لرنی اؤیله‌سنگیز یخشی بؤلردی، -دېیدی.
- اؤزبېک‌دن هم حاکم، منصبدار بؤلیبتی‌می اؤزی؟ -دېیدی توردی‌بېک اؤغیلگه قره‌ب.
- مېن اؤزبېک بؤلیب توغیلگنیمدن فخرلنه‌من آته جان، مېنینگ اؤتمیشیم پارلاق بؤلگن؛ بونی مېن یخشی بیله‌من. امّا، بوگونیمیز چتاق، اېرته‌میز ینه اؤشه بختسیزلیک! سوادسیز، کتابدن بېزار اېل اېکنیمیزگه اَچینه‌من-ده، میبه‌میزگه تؤی، تؤزغی و... قیلیشدن اؤزگه نرسه سیغمه‌یدی. بیز قاره خلقمیز اخیر! -دېب چوقور آه تارتدی.

هاشم مکتبنی یخشی بهالرده اؤقیدی و ایشچن بیر ییگیتچه، هر نرسه‌نی عهده‌سیدن چیقه‌آلگنی اوچون تېوره‌که‌گیلر اونی «قؤلی گُل»، «عقللی» -دېب تعریف قیله‌دیلر. هاشم مکتبده هم اؤقیتووچیلریگه کؤپ سوال بېریش بیلن باشقه باله‌لردن اَجره‌لیب توره‌دی. بعضی معلملر انه‌شو عادتی اوچون اونینگ صنفیده درس بیریشدن چؤچیبدیلر و هاشمنی کؤپ یاقتیرمه‌یدیلر. «عقللی‌لیک بلاسی» -دېگن عباره انه شو جایده هاشمگه تؤله صدق قیله‌دی.

www.ezgu.org

توردی‌بېک اۉغلی‌نینگ بیلرمن، توشونرمنلیگیدن سېوینسه-ده، بیراق، همّه نرسه‌نی، آچیق، بې‌پرده اَیتیشیدن رنجییدی و اۉغلی‌نینگ خط و حرکتیدن اۉزیگه نسبتاً حرمتسزلیک معنالرینی هم قیدیریب کۉره‌دی. «فرزند یامان بۉلسه هم فرزند، آته یامان بۉلسه هم آته»، -دېگن سۉزلر توردی‌بېک‌نینگ هاورینی باسیب توره‌دی. آته‌نی قیینه‌یاتگن نرسه‌لر کۉچه‌نینگ میش-میشلری. شونده هم توردی‌بېک «اېل آغزیگه اېلک توتیب بۉلمه‌یدی»، مقالینی دایم مییه‌سیدن اۉتکریب توره‌دی.

هاشم ایچیدن آته‌سی‌نینگ تراب‌خان بیلن بۉلگن مناسبتیدن ناراضی کۉرینه‌دی. اوچ باش قۉی مسئله‌سیده هاشم ایچیده‌گی بار گپنی آته‌سیگه اَیتدی. اېندی‌گینه خطِ بروت تارتگن هاشم هیچ قچان آته‌سی‌نینگ بېتیگه تیک قره‌مه‌یدی. آته بیلن کېلیشمه‌گن، چیقیشمه‌گن پَیتلری هم آدابنی بوزمه‌گن حالده مطلب‌نینگ اېپیدن-ایگینه‌سیگچه توشنتیره‌دی.

توردی‌بېک کونلردن بیر کونی اېرته‌لب بیر پیاله چای اوستیده تراب‌خان گپینی یازغیره کېتدی:

- آلتی آی بۉلدی که، بو تراب‌خان‌دن درک یۉق، قۉیلرینی هم سوریشتیرمه‌یدی. یاکه، اېسیدن چیقدیمی؟ -دېب بیر بُرده ناننی تیشلب سکوتگه کېتدی.
- آته جان سیز خام خیاللرگه باره‌پیسیز. آنه جان سیز توشونتیرینگ آتمگه، بو گپلرنینگ اداغی یخشیلیککه بارمه‌یدی؛ آتم اۉنگیریگه ایلان سقله‌پیدی، -دېدی هاشم کۉک قۉل رومالچه‌سی بیلن پېشانه‌سیده‌گی تېرنی ارته‌یاتیب.
- شو تۉق کونلریمزنی کۉپ کۉردیمی یره‌تگن اېگم، –دېدی و کیچکینه قیزچه‌سی‌نینگ قۉلیدن اوشلب ینه چای قۉییشگه اۉچاق باشیگه کېتدی دُرتاش خاله.

www.ezgu.org

توردی‌بېک اۉغلی هاشمنی کاییب توررددی.

- اۉغلیم عقلینگ آشیب قالیبدی شېکیللی، عقل اۉرگتگنینگ اۉرگتگن؟!
- آته جان اورسنگیز هم، سۉکسنگیز هم، شونی اَیته‌یین: حیات‌نینگ یازیلمه‌گن قانونلری بار، انه شو قانون سیز و بیزگه اۉخشه‌گنلردن اوۉچ آله‌دی. بورگوتدېک پرواز قیلسگ هم چومالیدېک اۉرمه‌لب یوریشگه مجبور قیله‌دی. بو قانون، غایت شفقتسیزدیر. او دایم، ظلمدن-عدالتسیزلیکلردن سوو ایچه‌دی؛ بو قانون‌نینگ ایلدیزلری شعوری کور، حسلری قوریب قالگن عوامنی ابزیشدن کمال تاپه‌دی و یشنب، ییره‌ب توره‌دی، -دېدی هاشم. کېین او ادبیّاتدن اوی وظیفه‌سینی بجریشگه کیریشدی.

دُرتاش خاله‌نینگ یوره‌گی خیره. یېگنی جانیگه باتمه‌یدی. عایله‌نینگ ایش-یومیشیگه کۉمیلیب کېتگن دُرتاش خاله باغده‌گی اېکین-تیکیننی خیشاوه قیلیشگه، تازه‌لش و سوو بېریش مقصدیده ابری، قیزچه‌سی و هاشم بیلن ایشگه کېتماقچی بۉلیب: «قنی بۉلینگلر، قنی ایشگه چیقه‌یلیک» -دېب ینه نیمه‌لرنی‌دیر ایزلب اویگه کیردی، شو آره‌ده کۉچه‌ده‌گی میش-میش گپلر اېسیگه توشدیمی، توردی‌بېک‌نینگ اچّیغی چیقیب اۉغلی هاشمنی اوریشه کېتدی:

- کۉچه‌ده سېن حقینگده یامان گپلر یوره‌دی. اَینیقسه، ملا یوسف «اۉغلینگ کافر بۉلیب ابمیش» -دېیدی مېنگه هرکون.
- یۉغ اي، آته جان! مېن هلی یاشمن. اناوی کونی، آدم آیگه چیقیبدی دېگنیم، قچان هوا یاغیشینی یاکه آفتاب بۉلیشینی؛ آی و قویاش قچان توتیلیشینی آلدین بیلسه بۉله‌دی، -دېگن گپلریم ملا یوسفگه یاقمه‌گندېک بۉلیب ابدی. باشقه سۉز اَیتگنیم یۉق، دین حقیده گپ هم بۉلگنی یۉق آته جان! سیزگه

www.ezgu.org

یالغان اَیتمسلیککه سۉز بیرگنمن، -هیجان باسگن بیر حالتده، -افسوس، افسوس، -دېب باشینی چَیقه‌دی هاشم.

- بو هم میلی قۉشنیمیز سخی‌مراد، سېنی قَیسی‌دیر کونی سووگه پېشاب قیگن، تاغره‌گه سییگن دېدی. یشمه‌گیر، مېنی کۉچه–کۉی و محلده یورمه‌گودېک قیلدینگ!!! بلند آوازده هاشم‌نی قرغه‌ی کېتدی توردی‌بېک.
- اېبیی، یۉق، یۉق آته‌سی اۉزی بیرگینه تاغره‌م بار، اونداغ دېمنگ وبال بۉله‌دی! توبه، توبه، -دېب یاقه‌سینی اوشله‌دی دُرتاش خاله.

هاشم دل و جاندن ادبیّاتنی سېور، بعضی پَیتلر شعرلر هم مشق قیلیب توره‌دی. آته-آنه‌نینگ بو گپلرینی اېشیتیب علیشېر نوایی‌دن اۉقیگن منه بو غزلنی آته-آنه‌سیگه اۉقیب بېردی:

اول شیخ که، منبر اوزره افسونغه بېرار طول،
شیطاندور اۉزی مجلسی‌نینگ اهلی سوروک غول.

غفلتدین اگر وعظ ایله اویغتسه‌لر اېلنی،
اول اَیلر اویوتماق اوچون افسانه‌غه مشغول.

باشیدین ایاغی منبری‌نینگ پایه‌سی داستان،
هم اۉزی-یو، هم معرفتی جاهل و مجهول.

کۉرمه‌ی خرد اصحابیده بیر فردنی عاقل،
تاپمه‌ی کیشی افسونیده بیر نقطه‌نی معقول.

هر نې که حدیث آتی قۉییب برچه‌سی موضوع،
نقلي که، مشایخدین اېتیب باریسی معجول.

www.ezgu.org

یوز پاره قیلیب منبرین اۆت یاققه‌لی اولا،
بو شرط ایله کیم بۆلسه اۆزی قاتل و مقتول.

ابلیس صفت اپل سَری میل اپتمه، نوایی،
تا بۆلمغه‌سېن زرق و ریا قیدیده مغلول.

بو شعرنی اۆقیب بېریشی بیلن هاشم ملا یوسفگه شمه[10] قیلگن بۆلدی.

قیش‌نینگ ایلک کونلری، اپسه‌یاتگن ساووق شمالدن تیرناغلر کۆکره‌یاتگن آنلر اپدی. توردی‌بېک عایله‌سی، باغیدن قیشلاققه اپندی‌گینه کۆچیب کېلگندی. درتاش خاله قیش‌نینگ غمینی یېییش اوچون تۆربه‌لرگه غۆلینگ، جییده، اۆریک دانگی، توت مه‌ییز، قوروت، قیزیل، قاره و سایه‌گی مه‌ییزلرنی یاغاچ صندوقچه‌سیگه سالیب، قلفلب قۆیدی. کۆزه‌ده‌گی اوزوم شینـّی‌سینی علیحده بیر جایگه آلیب باریب قۆیدی. توردی‌بېک اپسه، خوازه‌گه آسیلگن تایپی اوزوملردن خبر آلیشگه کتـّه آشخانه‌گه کیریب، اوزومگه یاپیشگن اَریلرنی[11]، قۆلیده‌گی آق ساچیق بیلن کیشت-کیشتلب قوودی، سۆنگره تراب‌خان‌دن آلینگن ایکّی بۆرداقینی باریب بیر-بیر کۆزدن کېچیردی.

یېتـّینچی آی هم اۆتدی که تراب‌خان‌دن درک بۆلمه‌ییدی. بۆرداقیلرنی ساتیشگه عایله‌نینگ هیچ قنده‌ی احتیاجی یۆق. توردی‌بېک همان ایکّی قۆی‌نینگ تقدیریگه قیزیقه‌دی. مسئولیت هم حس قیله‌دی. توردی‌بېک کونلردن بیر کونی:

---

[10] شمه: اشاره.
[11] اَری: زنبور.

www.ezgu.org

- خاتین، قۉی‌نینگ بیرینی-کو، بلا-قضادن سقلنیش اوچون رۉزه مناسبتی بیلن خیرات قیلدیک، بو تراب‌خان نامرددن هنوز هم خبر یۉق، بو یاغینی نیمه قیله‌میز؟ -دېدی خیالچن بیر کۉرینیشده.
- ایکّینچیسینی هم سۉییب قیش‌نینگ غمینی ییب، گۉشتلرینی قاق قیلیب ییی‌بیره‌میز، باشقه نیمه هم قیلردیک آته‌سی، -دېدی دُرتاش خاله اېریگه اېنه‌غه‌نیتراق گپیریب.

بو گپ تۉردی‌بېککه معقول کېلدی .او، «خیرات آدمنی، دایم بلا-قضالردن اَسره‌یدی. صدقه ردِ بلا، بیرینگگه مینگ» -دېگن مشایخلر گپ-سۉزلرینی اېسیگه آله‌دی. خدایي قیلینه‌دیگن بۉلدی. دُرتاش خاله بو آقشام ایس چیقردی. سۉزمه قیلیب، قۉشنیلریگه ترقتدی؛ پیلته چیراققه زغیر یاغی قوییب بیر چېککه‌ده یاقیب قۉیدی. خیراتگه همیشه‌گی‌دېک تیارگرلیک زۉر. آقشام کېچقورون بۉله‌یازگندی. ملا یوسف و ینه بېش آلتیته قیشلاقداشلر چقیریلدی. اَیتیلگنلر شام نمازینی اۉقیشیب توردی‌بېک‌نینگ حاولیسیگه کېلدیلر. ملا یوسف همه‌دن آلدین «بسم الله!» -دېب بۉساغه‌نی کېچدی-ده، اوی‌نینگ تۉریگه کیریب باریب مغزلی، قیزیل، قلین، بخمل کۉرپه‌چه‌ده اۉرینلشدی و قۉلیده‌گی تسبیحنی تېز-تېز اغده‌ریب توردی. جمعیت جمع بۉلیشی بیلن ملا یوسف ینه قرائتنی باشلب یوباردی، -یۉتل توتیب بیر زوم نفسی ایچیگه توشدی و قیزَریب کۉز یاشینی سرغه‌یگن آق سلّه‌سی‌نینگ پېچی بیلن اَرتیب آلدی، -الحمدالله، استغفرالله...، -دېب قۉیدی. اۉتیرگنلر ملا یوسف بیلن بیرگه‌لیکده فاتحه‌گه قۉل کۉتریشدی. بیر آزدن کېین هاشم برنجی آفتابه‌ده ایلیق‌قینه سوو و سیلابچیننی کۉتریب کیریب کېلدی. توردی‌بېک تنگ وضعیتدن چیقیش مقصدیده:

www.ezgu.org

- آخینیم کېچیرینگ! اَیتگنلریزدی هاشم‌نینگ قولاغیدن اؤتکزیب قؤیدیم. باشقه بونداق بې‌ادبلیک قیلمه‌یدی، -دېدی.
- هلی شونداغمی؟ بؤلمسه بونگه قؤلیمنی یوودیرمه‌گن بؤلردیم، -دېدی مسجد امامی. مهمانلر هم توردی‌بېک‌نینگ گپینی تصدیقله‌گن بؤلیشیب بیر آوازدن :
- تؤغری، تؤغری! -دېب قؤییشدیلر.
- بؤمسه نیمه‌گه هاشم خان مسجدگه نماز اؤقیشگه بارمه‌یدی، خؤش؟! هلی قیله‌دیغان ایشلرینگیز انچه توردی‌بېک، -دېدی ملا یوسف وجاهت بیلن.

هاشم قؤللرنی یوودیردی. مهمانلر چاری قؤی‌نینگ یاغلیق گؤشتیدن تناول قیلدیلر...

بهار هم یقینلشیب قالدی. تراب‌خان تشلب کېتگن قؤیلر همان توردی‌بېک‌نی اؤیلنتیره‌دی. بېک عایله‌سی اوچینچی قؤینی هم قیشدن آلیب چیقدی. اؤن‌بیر آی چمه‌سی اؤته‌یاتیر که، تراب‌خان‌دن هیچ قنده‌ی درک یؤق. حوت آییگه چیقیب توردی‌بېک عایله‌سی‌نینگ تشویشی زیاده بؤلدی. دُرتاش خاله‌نینگ قیستاوی بیلن اوچینچی قؤی هم سؤییلدی. بو گـَل خیرات پیشیریلیب اېمس، خام تلاش قیلینه‌دیگن بؤلدی. گؤشت‌نینگ اوچدن بیر بؤلگینی قؤنی-قؤشنیلرگه اولشدیلر. کېچه و کوندوزلر، هفته‌لر، آیلر اېسه یېلگه ایلنیب بارماقده. عایله‌ده تراب‌خان بابتیدن تشویش بار. توردی‌بېک بیرینچی قیزی آی جمالنی تورموشگه اوزه‌تیب قوتیلیب آلگن. تېپه قیشلاق‌نینگ حیاتی، عرف-عادتی باشقه یان قیشلاقده‌گیلرنیکیدن فرق قیلمه‌یدی. آدملر، اکثر حاللرده بو یېرلرده تؤقـّیز-اؤنگه کیریشی بیلن قیزلرینی پوللشیب، پلخمان تاشی‌دېک، آتیب یوباره‌دیلر. ملا یوسف بو باره‌ده قیزیق فتوالر بېریب توره‌دی:

www.ezgu.org

- مسلمان برادرلر، قیز شیطان بۉله‌دی، بو شیطانلردن تېزراق قوتیلگن یخشی، پیغمبریمیز (ص) آلتی یاشلی عایشه آنه‌میزگه اونشتیریب قۉییلگن اېکن. آنحضرت اوچ ییل صبر قیلیب، تۉقّیز یاشلریده چیمیلدیققه کیرگنلر. بو نرسه‌نینگ دینیمیزگه خلاف جایی یۉقدیر، –دېدی ملا یوسف.

ملا یوسف‌نینگ بو گپلرینی اېشیتگن توردی‌بېک‌نینگ فکریگه منه بو قۉشیق چقّ اېتیب داریدی:

«قیزینگ بۉلسه اېرگه بېریب قوتیل بلاسیدن»، بو قۉشیق تېپه قیشلاق آدملری‌نینگ شعاریگه اَیلنیب قالگن.

شو کېچه و کوندوز توردی‌بېک قیزی آیدین‌نی اېرگه بېریب، یوقاریده‌گی گپلرگه عمل قیلگوسی کېله‌پیدی. تورلی سببلرگه کۉره بو ایش عملگه آشمه‌ی توریبدی. «شیطان تاغره‌نینگ تگیده قالیب» توردی‌بېک، یېتّی یشر اۉغلی بای‌نظر و سکّیز یشر قیزی آیدین‌نی مکتبگه یازدیرگنی آلیب کېتگن. اۉشه کونی آیدین هم مکتبگه یازدیریلدی. دُرتاش خاله‌نینگ رېجه‌سیگه کۉره، بای‌نظرنینگ سنّت تۉیی هم یقینلشیب قالگن. دُرتاش خاله بای‌نظرنینگ قۉلینی حلال قیله‌دیگن اوسته‌گه اَتب قناویز تۉن، تۉیچیلرگه اَتب اېسه روماللر تیکیب قۉیگن. اېرته‌سی پنج‌شنبه دُرتاش خاله یقینلرینی تۉیگه خبر قیلدی. سُنّت تۉیی بۉلیب اۉتدی. ایکّی سېر گوروچدن[۱۲] پلاو دملندی. اوسته‌گه قنچه‌دیر پول، بیر دست کییم-باش، ایپک تۉن قۉییلدی. باشقه‌لرگه نقل سالینگن رومال ترقه‌تیلدی. بای‌نظرنینگ قۉلی حلال بۉلگنی واقعه‌سینی محله‌داشلر شادیانه‌لیک صفتیده تۉی آلیشدی. دُرتاش خاله‌نینگ ارمانلریدن بیری اوشلدی.

---

[۱۲] گوروچ: برنج.

www.ezgu.org

۳

باشیدن تاغ اغدریلگندیک، دُرتاش خاله یېنگیل تارتدی. بَری‌بیر عایله‌ده تراب‌خان معامله‌سیدن دلخیره‌لیک بار و بو نرسه توردی‌بېک خاندانی باشیگه سایه سالیب توریبدی. آره‌دن بیر یریم ییل اوتدی؛ توردی‌بېک عایله‌سیده اوچ قؤیدن نشانه هم قالمه‌دی. «تؤغری‌-ده! حلال مالنی، اَینیقسه قؤی-ایچکینی ییللب سقلمه‌یدیلر-کو» -دېگن اؤی-خیال دُرتاش خاله‌نینگ ایچیدن اؤته‌دی. توردی‌بېک اېسه، تؤغری ایش قیلگنیگه قره‌مه‌ی خجالتده. آره‌دن اوچ ییل اؤتیب هم قالدی. بیراق، تراب‌خان‌دن همان درک یؤق. بیر-ایکّی قؤشنی‌نینگ اَیتیشیچه تراب‌خان اوچ-تؤرت قتله مال-مُلکیدن خبر آلیش مقصدیده تېپه قیشلاقدن هم کېلیب کېتگن. بیراق، توردی‌بېک بیلن اَته‌یین اوچره‌شمه‌گن.

هاشم فاکولته‌گه اؤقیشگه کیردی. حربي اونیورسیتېتده تحصیل آله‌یپدی. هاشم‌نینگ قیشلاقده کؤرینمه‌گنیگه بیر ییل بؤلیب قالدی. ملا یؤسف اونی کؤرمه‌گنیدن خرسند. تېپه قیشلاقده ینه بیر ایکّی فتنه‌چی هم هاشم‌نینگ یؤقلیگیدن یاییلیب-یَیره‌لیب یؤریشیبدی. اولر اؤزلری تؤقیگن، خرافات و سفسطه‌لرگه اؤزلری قاوریلیب یوریبدیلر. هاشم آته-آنه‌سیگه خط–نامه‌لر یازیب توره‌دی.

یاز باشلنیب قالدی، پیشیقچیلیک پَیتی ایدی. توردی‌بېک عایله‌سی بیلن سلقین و کتّه غوجوم سایه‌سیده، ایرته‌لب پالیزدن اوزیب کېلتیرگن قاوون-تربوزلردن کېسیب، یېب اؤتیریشردی. اوزوملرنی وقتیده باغدن اوزیب قوتیلیش عایله آلدیده تورگن اساسي بورچ سنه‌له‌دی. اوزومنی اوزیب، اونی یاییب، قوریتیب آلیش‌نینگ اؤزگچه بیر گشتی بار. دُرتاش خاله شو کونلری بېش-آلتی خاتین-خَلَچ، قیز-باله‌لرنی اوزوم اوزیشگه حشر اویوشتیرگندی، همّه ایشگه شَی توریشیبدی.

www.ezgu.org

- قنی قیزلر-باله‌لر، کون قیزیمسدن باققه چیقه‌یلیک، بوگون اوزوم اوزیشنی توگته‌یلیک، –دېدی دُرتاش خاله حشرچیلرگه.

توردی‌بېک بۉلسه، سېبتلرده تۉلدیریلگن آق کشمش اوزوملرنی مه‌ییزغالگه، یېلکه‌سیده تاشیب کېلردی. بو ییل توردی‌بېک باغیدن کۉپراق مه‌ییز کۉتریش فکریده. شو کونی ایشدن بۉشب، باغدن بیر اَیلنیب چیققندی توردی‌بېک. اوزوملرنی تَشیب بۉلگچ، قوشلرنی قۉریش مقصدیده باغ اۉرته‌سیده قۉییلگن قۉل یاغاچلرنی هم بوزیب تشله‌دی. دُرتاش خاله حشرچیلرگه سوزگن آشنی قتیقلب، اوستیگه کۉزه‌دن چیقریلگن قاورداغنی اېریتیب آلیب کېلدی. توردی‌بېک آوقت یېب اۉتیرگنیده، کۉچه‌دن «توردی‌بېک» دېگن تَنیش قیچقیریق اېشیتیلدی.

- بار قنی طاهربېک، قره کیم او؟ -دېدی توردی‌بېک قۉلینی ساچیققه اَریته توریب.
- آته، اَوغان کېلدی، آشنه‌ییز، -دېدی طاهر توردی‌بېک‌نینگ کیچکینه اۉغلی.

توردی‌بېک «یاپپیریم!» -دېب اۉرنیدن توریب کۉچه‌گه چیقدی. کۉرسه که، تراب‌خان قاره تۉریق آت اوستیده، آیاغینی اېگرگه مینگشتیرگنچه، لیکیللتیب توریبدی. توردی‌بېک باریب:

- سلام، -دېیه قۉل بېردی.
- وعلیکم، -باشینی قیشّه‌یتیرگن حالده، زهر کولگی قیلیب سۉره‌شدی تراب‌خان.
- کېلینگ بیر چایلشه‌یلیک دۉستیم.
- چای اېچیشگه وقتیم یۉق توردی! -دېدی دۉق قیلیب.
- شونچه ییل بېدرک کېته‌دیمی آدم، -دېدی توردی‌بېک.

www.ezgu.org

- کېین بیله‌بېره‌سن.
- نیمه‌گه کېلگنینگنی بیلیب توریبمن.
- تؤغری توشونیبسن.
- نیمه مونچه قباغینگدن قار یاغه‌دی.
- اېندی حساب-کتاب قیله‌بېرسک هم بؤله‌بېره‌دی، توردی‌بېک!
- بؤله‌دی، مېن سېندن اوچته قؤی قرضدارمن. لېکن، یرمیگه شریکمن. قرضیمگه منکر اېمسمن. قچان سؤره‌سنگ پولینگنی بېره‌من تراب‌خان، کؤنگلینگنی تؤق توت آغه-اینی.
- هېهه، شونچه آسان دېب اؤیله‌یسنمی؟
- نیمه؟ آت یاکه تویه‌میدی؟!
- اېسینگدن چیققن بؤلمسه قرض‌نینگ ایچیده آتی هم، تویه‌سی هم بار-ده توردی، -دېدی مېنسیمسدن.
- خؤب مَیلی، حسابلی دؤست اَیریلمس، دېیدیلر، -خاموش آهنگده دېدی توردی‌بېک.
- اېرته‌گه ملا یوسف‌نی اؤزینگ بیلن آلیب کېل شهرگه اؤرتاق.
- قؤل بیلن آچیله‌یاتگن توگوننی تیش بیلن آچمه‌یلیک، -دېدی توردی‌بېک.
- سېن بیلن مېنینگ مشکلیم شریعت‌سیز، قاضی‌سیز حل بؤلمه‌یدی.
- مېن تؤغری گپنی اَیتدیم سېنگه، برادر.
- گپینگ تؤغری، لېکن «امّا»سی بار-ده.
- او نیمه دېگنینگ تراب‌خان؟ -حیرتلنیب سؤره‌دی توردی‌بېک.
- امّاسی شو که، سېنینگ حسابینگ بیلن مېنینگ حسابیم تؤغری کېلمه‌یدی، تراب‌خان آتینی آرقه‌گه تیسه‌ریب کېلگن یؤلیگه قَیتب کېتدی.

www.ezgu.org

توردی‌بېک پریشان حال اوییگه قـَیتیب کېلدی-ده، چوقور سکوتگه کېتدی. کۉپ نرسه‌لرنی مییه‌سیده سیغدیره‌آلمه‌دی. حشرچیلردن اېندی‌گینه بۉشه‌گن دُرتاش خاله، اېری‌نینگ رۉپره‌سیگه کېلیب اۉتیردی:

- آته‌سی نېگه مونچه خفه کۉرینه‌سیز؟ -درددا‌شلیک قیلماقچی بۉلیب سۉره‌دی خاله.
- اۉشه لعنتی قۉیلرینی یۉقلب کېلگن، غورّ و پیش قیلیب کېتدی، بیلمه‌یمن عاقبتی نیمه بۉله‌دی؟ دعواسی کتـّه‌گه اۉخشه‌یدی اونی.
- اوروش قیلمه‌دینگیزمی؟
- پست-بلند گپنی اۉزی باشلب گپیره کېتدی، -دېدی توردی‌بېک خاتینیگه قره‌ب ساکنراق بیر آهنگده.
- پېشانه‌ده یازیلگنینی کۉره‌میز.

سه‌شنبه کونی توردی‌بېک بامداد نمازینی اۉقیب، اېرته‌لبکی چاینی ایچیب، اکه‌سی قربان‌مراد بیلن بیرگه‌لیکده شهرگه باریشدی. تراب‌خان توردی‌بېک‌نی ولی‌جان‌نینگ بزازلیک دوکانیده کوتیب توردی. اکه-اوکه سلام قیلیشیب دوکانگه کیردیلر. مجلس‌نینگ تۉریده ملا یوسف چلپیلـّتیب قیزیل تورشکنی سۉریب اۉتیرردی. ملازمت یوزه‌سیدن توردی‌بېک و اکه‌سی قربان‌مرادنی ایلیق‌قینه سۉزلر بیلن قرشی آلگن ملا یوسف، قیرمیزی چاینکدن بیر-بیر پیاله کۉک چاینی اوزه‌تدی، -اېسنه‌گنچه[۱۳] کتـّه آچیلگن آغزینی هاووچی بیلن یاپدی و درّاو تلاوت قیله باشله‌دی. بو مجلسده، جامع مسجدنینگ امامی هم اَیتیلگن اېکن، او هم کېلیب قالدی. همه‌سی بۉلیشیب یېتـّی کیشی بو مهم مسئله اوستیده باش

[۱۳] اېسنه‌ماق: اختیارسیز حالده آغیزنی آچیب، چوقور نفس آلیب چیقرماق؛ خمیازه، فاجه تارتماق.

www.ezgu.org

قاتیریب تورردی. تراب‌خان حسابچیسی بَیرم خان‌نی چقیریب، توردی‌بېک‌نینگ قرضینی حسابلشگه بویوردی.

قاره‌گینه، قاقمه‌دن کېلگن حسابدان، قۆلتیغیده‌گی اېسکیرگنراق دفترنی اۆرته‌گه تشلب، چقیلّتیب چۆتده سنه‌ی کېتدی. اوچ قۆی‌نینگ باشده‌گی نرخی، یونگی، قییی‌گچه فایزی بیلن قۆشیب حسابلب، توردی‌بېک‌نی قیرق سکّیز مینگ و بېش یوز افغاني قرضدار قیلیب چیقردی و... شو پَیت قاپ-قاره تېرگه باتگن توردی‌بېک ناتینچلنیب:

- بو عداوتدن بۆلک نرسه اېمس خۆبمی؟ سلّه‌سینی تیزّه‌سیگه قۆیه توریب، -مېن قۆیگه هم محتاج اېمس اېدیم، اۆزینگ بو جیریق و ایت چَینه‌مس قۆیلرنی حاولیمگه تشلب کېتدینگ تراب‌خان! شونده‌ی می یاکه، اېمسمی ایت ؟! نیمه مدعانگ بار مېنگه. مېنی سېندن اوچ ارّیق و اۆلکسه قۆیلرینگ حسابیدن تۆقیز یوز قرضیم بار، بو گپنی شو مجلسده هم، ایته من خدا نینگ آلدیده هم ایته من. باشقه مېنی سینگه بېره‌دیگن پولیم – اقچه‌م یۆق، بار بېش قۆلینگ اۆن، بار قۆلینگ لندن گچه آزاد، -دېدی غضبی تاشگن بیر حالتده تراب‌خان گه قَره‌ب و مېنینگ سېندن قۆرقه‌دیگن جاییم یۆق.

شو پیت، مَمیزلب تورگن تراب‌خان:

- سېن هلی مېنینگ حقیمنی یېیه‌دیگن بۆلدینگمی؟ -جاییدن توره‌ی دېب، اورماقچی بۆلیب بزازنینگ گز چۆپیگه قۆل اوزه‌تدی و استغفرالله قیلیب، دغه‌لب، ینه جاییگه اۆتیردی. تراب‌خان دوکان ایچیده غَلَه-غاوور تاووش کۆتریلدی.

www.ezgu.org

توردی‌بېک‌نینگ اکه‌سی قربان‌مراد کۉزلری کاسه‌سیدن چیققودېک بۉلیب «زمان زۉرنیکی‌می هلی!» -دېیه یۉغان قۉللری بیلن تراب‌خان‌نینگ کېکیرتگیدن بیر بۉغدی. شونده، اۉتیرگنلر «هی، هی قیلیب» تراب‌خان‌نینگ قیزرگن بۉیینینی زۉرغه قربان‌مرادنینگ تېمیردېک برماقلریدن اجره‌تیب آلدیلر. آره‌دن کۉپ اۉتمه‌ی ایکّی ضابط، تۉرت پولیس کېلیب توردی‌بېک و اکه‌سی قربان‌مرادنینگ قۉللرینی اۉلچکلب، آلیب باریب زندانگه تیقدیلر... توردی‌بېک‌نینگ قماققه آلینگنیدن خاتین-باله‌سی بېخبر.

بو گون قرض مسئله‌سی نه یالغیز حل بۉلمه‌دی، بلکه، پرابلم کتّه‌لشدی. درتاش خاله کون بۉیی، باله-چقه‌سی بیلن ابری توردی‌بېک‌نی اوییده کوتدی. توردی‌بېک‌نینگ درگی بۉلمه‌گنیدن خاله‌نینگ جانی ایچیگه سیغمه‌یپدی.

دُرتاش خاله شو کونی اۉغلی هاشم‌دن خط آلیب، یوره‌گی سېوینچدن تاشگندی. او قۉلیده خطنی توتیب، اۉغیلچه‌سی بیلن کتّه کۉچه‌گه خبر آلیشگه چیقدی. خیالیده «ابری کېله بېرسه-ده منه آته‌سی هاشم جان‌دن خط کېلدی» -دېب توردی‌بېک‌نینگ یوره‌گینی آلگیسی کېله‌دی، دردینی یېنگیللشتیرگیسی کېله‌دی. معلوم سببلرگه کۉره بوگون بو نرسه عملگه آشمه‌یدیگن بۉلدی... بوتون عایله آوقت تاتمسدن کۉر شام اوخلشدی. دُرتاش خاله بیر آیاغی اېشیککه، بیر آیاغی اوییده، اۉشه کېچه‌سی کۉز یومه‌آلمه‌دی. ابرته تانگ آتدی، بۉلگن واقعه‌نی آته‌سیدن اېشیتگن قۉشنی‌نینگ اۉغلی یوگوریب کېلیب، خاله‌گه ایتیب بېردی. دُرتاش خاله نې قولاق بیلن اېشیتسین که ابری قماققه آلینگن! قه‌یین آغه‌سی قربان‌مراد هم زندانده. اوّلیگه دُرتاش خاله کۉپ اۉکسیب، ییغلب-سیقتب، جَوره‌ب کۉز یاشی قیلدی. بیر یاقدن خوش خبر، ایکّینچی تاماندن شوم خبر. باله‌لرنینگ آنه‌سی شو اۉرته‌ده کوییب یانردی. نیمه قیلرینی بیلمه‌یدی...

www.ezgu.org

هوا بیر آز سلقین تارتدی. دُرتاش خاله جانینی قۉیرگه جای تاپمه‌ی، کۉک سفال ایدیشدن تۉرتته غله‌نی آقلیق دېب، ینه بیر کاسه‌ده تۉلدیریب سوزمه آلیب، خطنی اۉقیتگنی ملا ایزلب قۉشنی محله‌گه جۉنب کېتدی. نهایت خطنی ملاگه اۉقیتدی. خطده منه بولر یازیلگن ایدی:

«السلام و علیکم آته جانیم، آنه جانیم، آپه‌گینم، ججّی گینه سینگلیم آیدین، جاندن عزیز اوکه‌لریم طاهر جان و بای‌نظر! قله‌یسیزلر؟ مېن ساغ-سلامت یوریبمن، اۉقیشلریم یخشی، منه ایکّینچی کورسگه هم اۉتدیم. سیزنی کۉپ ساغینه‌من، کېچه‌لری توشیمگه کیریب چیقه‌سیزلر. تېپه قیشلاقنی ساغیندیم. اونینگ تار کۉچه‌لریده باله‌لیگیمنی ایسلب تېنگقورلریم بیلن اۉینه‌گیم کېله‌دی. بابام و مامم‌نینگ قۉینیگه گۉدک بۉلیب اۉزیمنی آته‌ی دېیمن. خیالیمده اۉرتاقلریم بیلن کۉچه چنگیتیب یورگنیمده، یامغیردن ترقه‌گن توپراق هیدلری دماغیمنی قیتیقله‌یاتگندېک بۉله‌دی. گاهیده، تېنگداشلریم بیلن قیر-آدیرلر بۉیلب جۉرغاشین، لاله، قیزغلداق و قۉزی قارین تېریب یوره‌من. سیگیرلریمنی پاده‌دن اجره‌تیب اوییمگه آلیب کېلیشلریم بیر دنیا ایدی... آه باله‌لیگیم - پاشالیگیم!

آته جان سیز بیلن تراب‌خان اۉرته‌سیده‌گی مسئله‌لر حل بۉلیب کېتدیمی؟ شوندن کۉپ بېزاوته‌لنه‌من. ایکین-تیکین، باغ-راغلرینگیزنی ییغیب آلدینگیزمی؟ یانینگیزده بۉلیب عایله تشویشینی سیز بیلن بیرگه تارتگیم کېله‌دی...

آنه جان! سیزنی بې‌حد سېوه‌من. مېنی دېب تونلری بېدار، عذاب تارتیب کتّه قیلگنینگیز اجرینی هیچ نرسه بیلن قیتره‌آلمسلیگیم هم عیان. مېندن کۉنگلینگیز تۉق بۉلسین، سیزلرنی اویَتگه قالدیرمه‌یمن. عایله‌م نامینی، قدر-قیمتینی کۉز قره‌چیغیدېک اسره‌یمن. نصیب بۉلسه سیزلرگه شان-شهرت کېلتیره‌من و تېپه

www.ezgu.org

قیشلاقنی عالمگه تـَنیته‌من. مېنی دعاده یۉقلنگ، قۉلینگیزدن اۉپیب خیرلشه‌من. حرمت و ادب ایله اۉغلینگیز هاشم».

اوشبو خطنی اېشیتگچ، دُرتاش خاله‌نینگ دلی ویران بۉلیب کېتدی. ییغیدن اۉزینی توته‌آلمه‌دی. او توشیده هم، هوشیده هم «هاشم بۉلسه، آته‌نینگ احوالیدن خبر آلردی؛ اونی زنداندن چیقریب آلرمی ایدی؟ یۉق، یۉق! بالم اېشیتمه‌سین بو کونلریمزنی. آه تنگریم! دېگن اۉی و تصورلر ایچیده یشه‌یدی. دُرتاش خاله خۉرسینیب، پاکتنی آلیب اۉپیب کۉزیگه سورتدی.

معلوم بۉلدی که، توردی‌بېک و قربان‌مراد اوستیدن محکمه ایشی آچیلگن. اکه-اوکه‌لر قماقدن چیقریله‌دی، محکمه قیلینیب ینه زندانگه سالینه‌دی. توردی‌بېک‌نی کۉریشگه هیچ کیمگه اِذن اېتیلمه‌گن... چهارشنبه کونی بېش-آلتی آقساقالنی قاضی قیشلاقدن محکمه‌گه تیلتدی. محکمه اداره‌سیده، تۉرده‌گی چوکیده قاضی‌نینگ یانیدن کۉزلری بقره‌ییب تراب‌خان اۉتیرردی. دبدبه‌لی کُرسیده اېسه قاضی اۉتیریبدی. قاضی‌نینگ اسمی حضرت گلخان و آدملرنینگ اَیتیشیچه اصلی وزیرستانلیک. فارسی-دری‌نی غلیظ تلفّظ قیله‌دی. پېشانه‌سیده کۉک خال قازیلگن. هر ایکّی گپیده «نو که» -دېب قۉیه‌دی. بو سۉز اونینگ ایرمه‌گی بۉلیب قالگن. قاضی‌نینگ شعبه‌سیده ایکّی دانه چرمگه قاره چققه سالینگن بیلک‌دېک دُرّه آسیلگندی. قاضی‌نینگ مېزی اوستیده یېتّی قبت اصل تکه‌گه اۉره‌لگن قرآن قۉییلگندی. دېوارلرده قرآن آیتلری توشیریلگن پلاکارتلر کۉزگه تشلنر ایدی. اېشیک آلدیده توردی‌بېک و اکه‌سی قربان‌مراد قۉللری کیشنلنگن بیر احوالده آیاق اوستیده تورر، ایکّی عسکر محکوملرنینگ ایکّی تامانیده قازیقدېک قاتیب قالگن شکلده بورچینی اۉته‌یپدی.

www.ezgu.org

قاضی‌نینگ اداره‌گه کیریب کېلیشی بیلن بیردن آدملر آیاق اوستیده قلقیب توردیلر. جمع بؤلیشیب صلواة اَیتیب، الله اکبر دېدیلر. اوّلیگه قاضی‌نینگ یاردمچیسی زمان‌گلخان دوسیه مضمونی یعنی دعواگرنینگ ادّعاسی و متهم‌نینگ جوابینی مجلسده حاضر بؤلگنلرگه اؤقیب بېردی. سؤنگ شریعت حکمینی اعلان قیلدی:

«بنده زمان‌گلخان شونی عرض قیله‌من که، تراب‌خان و توردی‌بېک اؤرته‌سیده‌گی دعوا عریضه‌سی حق و عدالت یوزه‌سیدن محکمه‌ده کؤریب چیقیلدی. آستانقول اؤغلی توردی‌بېک تراب‌خان‌نینگ اوچ قؤیینی قرض آلیب وقتیده پولینی قیتریب بېرمه‌گن. ینه اوستیگه ییگیرمه سېر (میمنه سېری بیلن) دان محصولاتلری قرض آلگن، اونی هم قیتریب بېرمه‌گن. سهل کم تؤرت ییلچه قؤی‌نینگ اقچه‌سینی، بېش ییل هم بوغدای، ارپه، تریغ و جوگاری قرضینی بیرمه‌ی کېلگن. محکمه‌نینگ حکمی بیلن بیر لک و قیرق مینگ و آلتی یوز پولنی تؤلشگه قادر بؤلمه‌گنی اوچون تؤردی‌بېک‌نینگ تؤرت طنابلیک باغی، برچه مال-مُلکینی تارتیب آلیب تراب‌خان‌گه بېریشگه مجبورمیز و شریعتیمیز شونده‌ی حکم قیله‌دی. تراب‌خان‌نینگ بؤینینی بؤغیب دیققه نفس قیلگنی اوچون آستانقول اؤغلی قربان‌مرادگه هم تؤقّیز ییل قماق جزاسی تعیین قیلیندی». اېندی ایکّی آغیز سؤز رشته‌سینی شاهد، واقعه‌گه حاضر و ناظر بؤلگن ملا یوسف جنابلریگه بېره‌میز.

ملا یوسف چاغلنیب اؤرنیدن توردی:

- الحمدلله،- قَخیللتیب تاماغینی قاقدی، -برادریمیز توردی‌بېک قرض مسئله‌سیده گرتیککینه غفلت قیلیب قؤیدیلر. دَین‌نی آخرتگه کؤتریب کېتمسلیگی اوچون شریعتیمیز اونگه رحم قیلدی. توردی! اېندی سیزگه آتش دوزخ حرام‌دیر. بونینگ ثوابینی ینه زیاده قیلسین. چین دنیاگه الله‌نینگ

www.ezgu.org

حضوریگه قیزیل یوز بیلن باره‌جکسیز. بو بابتدن بهشت‌نینگ حور و غلمانی سیزنینگ خذمتینگیزده بۉلغه‌ی انشاءالله. بو حکومتدن راضی بۉلیشیز کېره‌ک توردی‌بېک! و قاضی حضرتلریگه چیقرگن عدالتلی حکمی اوچون الله اولوغ اجر عطا قیلسین. دین و شریعتیمیز برقرار و دولتیمیز پایدار بۉلسین آمین یا رب العالمین!

اۉتیرگنلر فاتحه‌گه قۉل کۉتریشدی. محکمه حکمی جریانیده متهم و محکوملرگه سۉز بېریلمه‌دی. مجلس ترقلدی-ده، توردی‌بېک قۉلینی منگله‌ییگه توتیب، کۉک تۉنینی بیر قاقیب یېلکه‌سیگه تشلب اوییگه جۉنب کېتدی. بیر یریم ساعت دېگنده باله –چقه‌سی‌نینگ قاشیگه خسته-کوفته، هارغین بیر کۉرینیشده یېتیب باردی. توردی‌بېک باشی تنغیب باغلنگن؛ قۉلی بۉیینیگه آسیلگن؛ سۉلغین بیر قیافه و پریشان احوالده ایدی. خاتین-باله ایزی-چوو قیلیشیب، آته‌نینگ بغریگه باسیلیب، قوچاقله‌گنچه ییغله‌ی باشلشدی. توردی‌بېککه اۉن کون زندان و شکنجه بیر یاقده بۉلدی-یو، باله‌لرنینگ بېزیللب داد-وای سالیشلری بیر یاقده. اۉن کون قماقده بۉلیب اۉتگن نرسه‌لرنی توردی‌بېک هلی خاتینیگه اَیتگنی یۉق. توردی‌بېک بېتاب، بوتون تنه‌سی شکنجه‌دن زیزقیره‌یدی. اوستیگه اوستک ایستمه‌سی هم بار. او خاموش‌گینه تۉشب قۉییلگن کۉرپه‌چه اوستیده اوزه‌له توشدی. گپیریشگه مداری، مجالی یۉق. باله-چقه بیلمسلیگی اوچون باشیدن کېچیرگنلرینی سِر بېرمه‌ییدی. دُرتاش خاله آله‌توریب ایری‌نینگ آیاق-قۉلی، یېلکه‌لرینی آوقه‌له‌ی باشله‌دی. بونگه هم توردی‌بېک‌نینگ طاقتی یۉق. گۉزل‌گینه آیدین کفتلری بیلن آته‌سی‌نینگ یوزلرینی بیر سیله‌دی. ساغینگنیدن چۉلپیللتیب اۉپیب هم قۉیدی، بیر پیت درتاش خاله ایرینی گپگه توتدی.

www.ezgu.org

- نیمه‌لر بۉلدی آته جانیسی؟ شونچه کوندن بېری سیزدن بیزگه هیچ کیم احوال کېلتیرمه‌دی. اۉن کوندیر که اویده قان یۉتیب اۉتیریبمیز یۉلیزده کۉز توتیب.
- نیمه‌لر بۉلدی؟ بو قنده‌ی کۉرگولیک؟ توشونتیرینگ بیر باشدن آته جانیسی!

توردی‌بېک‌نینگ تیلی درد شدتیدن زۉرغه سۉزگه باردی:

- اي خاتین! -سېکین کۉیله‌گینی کۉتریب، بیقینیده‌گی قاره‌یگن یره و مامه تلاقنی کۉرستدی، -بولرنی کۉره‌سنمی؟ اوچ قبرغه‌م سینگن، اۉپکه-جگریم اېزیلگن. قماقخانه‌ده بیر هفته شکنجه قیلدیلر، اوریشدیلر. قیلمه‌گن عیبیم اوچون جزا آلدیم. قربان‌مراد هلی‌یم قماقده. اونی-کو کۉم-کۉک لته‌دېک قیلیب تشله‌دی ظالملر... شو احوالیمده قاضی خانه‌گه آلیب باررډیلر. اویی کویگور قاضی باغنی، یېرلرنینگ بَرینی حسابلب قۉلیمدن آلیب تراب‌خان‌گه بېردی. اېندی منه شو جزیره‌مه قیشلاقده، اۉز دولتیمیزدن اجره‌لیب یششگه محکوم‌میز آنه‌سی، -دېیه چوقور آه تارتدی توردی‌بېک.
- آه اوییینگ کویسین تراب‌خان، اوروغینگ قوریسین اَوغان، آخر قیلرینگدی قیلدینگمی؟! یورتیمیزده زمین قالمه‌دی بو اوغانلر قۉلیدن، قنده‌ی بهانه تاپمه‌سین شو اوزبېکلرنی اۉز یورتیدن سوروب چیقرگنی-چیقرگن، -دېیه ایزّاس تارتیب ایکّی قۉلینی یېرگه اوریب قرغه‌دی و هوشیدن کېتیب ییقیلدی دُرتاش خاله... بیر آزدن کېین اۉزیگه کېلدی، کۉزینی آچیب تېوره‌ک- تاشگه بیر قره‌دی.

توردی‌بېک خاتینی‌نینگ قۉلتیغیدن کۉتریب، بیر پیاله ساووق سوو ایچیردی. کۉنگلینی کۉتردی. سۉنگره:

www.ezgu.org

- ای خاتین نیمه قیله‌سن خونابه قیلیب، فایده‌سی یۉق. «زمانه زۉرنیکی، تماشا کۉرنیکی» -دېگن نقل بار. قدرت اۉز قۉللریده. شونی توشوندیم که، اوغانلر ترکستان‌گه اېگه تورماقچی. شونده‌ی هم قطغن زمین، سنمگان، بغلان، بلخ، جوزجان، سرپل و فاریاب‌دن مینگلب جریب یخشی حاصلخیز یېرلر اۉزبېکلردن تارتیب آلیندی. اۉزبېکلر کیندیک قانی تامگن آنه یورتیدن اجره‌لیب بارماقده. بو نرسه آلدینلری باشقه‌لرنینگ باشیگه کېلگن بۉلسه، بوگون مېنینگ باشیمگه کېلدی. تۉغری، اَیتگنلری راست اۉزبېک باشسیز، اېگه‌سیز-ده. «اَیتسم تیلیم، اَیتمه‌سم دلیم کویر»، اۉزبېکلرنینگ تیلیگه تمغه باسیلگن. هاشم راست اَیتردی، «اۉجک‌نینگ قاچیب بارگن جایی سامانخانه» -دېگنلریدېک، اۉزبېکلر باله توغدیریب کۉپه‌ییش، تۉی قیلیش، مهماندارچیلیکدن باشقه نرسه‌نی هضم قیلمه‌یدیلر و تاپگنینی انه شونده‌ی یۉللرگه ساووریشدن باشقه نرسه‌نی توشونیشنی خواهلمه‌یدیلر. اۉز حق و حقوقلرینی توشونمسلیک‌نینگ عاقبتی منه کۉریب توریبسن. پېشانم تق اېتیب دېوارگه تېککندن کېین بو گپلرنی توشونیب یېتدیم، -دېب اوزاق گپیردی ایچی کوییب تورگن توردی‌بېک.

آیدین قیزی بیر جام موزدېک سوونی آته‌سیگه توتدی و آته‌نینگ بۉیندن قوچاقلب، یوزلریدن اۉپه بېردی. قیزچه باشیده‌گی گل شفتالو رومالی‌نینگ بیر اوچی بیلن آته‌سی‌نینگ تېر باسگن یوزینی اَریتیب آلدی. توردی‌بېک اۉزیگه کېلیب:

- خاتین، بو گپ هلی تۉله حل بۉلگنیچه یۉق. اووو نېچه ییل آلدین تۉرت سېردن بوغدای، ارپه، مکه جوگاری و تریغنی همّه قطاری، تراب‌خان بیزگه هم تقاوی بېرگن اېدی. مېن شو تقاوینی اۉشه ییل تراب‌خان‌نینگ ناظری آرقه‌لی شۉر دریاگه یوبار بېدیم.

www.ezgu.org

- هه اېسیمده، نیمه او بونگه منکرمی؟ -سۆره‌دی خاله.
- هه تانمه‌یپدی نامرد.
- شو ارپه-تریققه اۋلیب یاتیب اېدیکمی؟ یا بسم الله!! -دېدی درتاش خاله.
- گپ اونده اېمس خاتین! اونینگ مقصد و مدّعاسی شو تېپه قیشلاقده مېنی سیندیریش. باشقه‌لرنینگ هم آغزیگه یوگن سالیب، اوی و قیشلاقلرینی سېکین-استه تارتیب آلماقچی او خاتین طلاق. قاضی‌خانه‌ده، تراب‌خان‌نینگ حسابچیسی تقاوی درگیدن مېنی ینه قرضدارگه چیقردی.
- گۆری کویگور ملا یوسف همه‌سینی بیلردی-کو، نان و توزیم حرمتی قاضیگه ایکّی آغیز حق گپنی اَیتمه‌دیمی؟ -سۆره‌دی خاله اېریدن.
- او ایمانسیزنینگ وقت تاماغینی یاغلب قۋیگن اېکن تراب‌خان. قاضی‌خانه‌ده ملا یوسف «دینیمیز، شریعتیمیز قوم و ملت تنیمه‌یدی. الحمدالله دارالاسلام‌ده یشه‌یمیز، حق الله‌نینگ اسمی‌دیر، بیز فقط حقنی اَیته میز» -دېب قاضی‌نینگ آلدیده عیبدار چیقردی مېنی. اونینگ «قرضینی وقتیده تۋله‌مه‌گن» -دېب اَیتگن سۆزلری قاضی‌گه دستک بۆلدی، تراب‌خان‌نینگ آشیغی آلچی توردی، پیچاغی یاققه باتدی، آمدی چاپدی.
- هه! بیله‌من ملا یوسف‌نینگ ایمانی پول و یاغلیققینه پلاو، شولرنی بېرسنگیز بلبل‌دېک سَیره‌ی بېره‌دی -دېب اۋیگه تالدی، - بیزدن هم کۆپ یېگن-کو او چوچیک تاماغ، حرام اۋلگور، -دېدی درتاش خاله.

شو قرض طفیلی توردی‌بېک لکّی دېگن نامنی آلدی، یعنی اونینگ قرضی یوز مینگدن آشیق اېدی. بېک بو قرضنی ایکّی دنیاده هم اوزه آلمه‌یدی. بیر ایکّی دۆستلریگه باریب، مصلحت قیلدی. کیمگه بارمه‌سین «اوی و جاییگنی تشلب، یورتدن چیق، باشینگنی آلیب کېت بیر یاققه!!». بو گپلر بېککه یره اوستیگه توز

www.ezgu.org

سېپگندېک بۆلدی. او وهیمه اۆپقانیگه غرق ایدی. هر کس و ناکسگه قۉل اوزه‌تیب، امیدسیزلیکدن باشقه نرسه‌گه اېریشمه‌دی.

توردی‌بېک همّه نرسه‌نی خیالیدن بیر-بیر اۆتکزدی، حتا اۆزینی اۆلدیرماقچی هم بۆلیب کۆردی. «ننگ-ناموس و ایل-یورتینی تشلب قاچیب کېتیشدن کۆره آغیر جزا یۉق» -دېگن خلاصه‌گه کېلیب، باله-چقه‌نینگ باشیده، ننگ و ناموس اوچون اۆلیشنی افضل تاپدی و همتینی یوز برابر یوکسک توتدی. تۆققینه یشب یورگن عایله، بیر دنیگه مال و دولتیدن اجره‌لیب، قشّاقلشه باشله‌دی. اېندی یېتّی جاننی باقیش توردی‌بېک اوچون آسان اېمس، امر محال بۆلیب قالدی. اونی کۆچه-کۆیده کۆرگن آدم «لکّی» -دېب چقیره‌یاتگن بۆلیب قالیشدی. بو طعنه تاشی هر گَل اونینگ یوره‌گینی پرچه‌لب، قان ققشه‌تردی.آره‌دن ایکّی هفته اۆتیشی بیلن ینه تراب‌خان قرضینی قیستب دروازه‌نینگ آرقه‌سیگه کېلیب توردی. هر مرته کېلیب، «توردی، توردی» -دېب قیچقیریشدن قولاغی قامتگه کېلیب تراب‌خان‌نی چه‌وغلب تشله‌گیسی کېله‌دی. دُرتاش خاله اونی آسایشته‌لیککه چقیره‌دی، «اۆزیزدی باسینگ، اۆزیزدی باسینگ» -دېب اچّیغیدن توشیره‌دی.

توردی‌بېک باشیده شۆر دریالیکلرگه جواب بېرگنی باعث کۆچه‌گه چیقمه‌ی یوردی. اولر هم توردی‌بېک‌نینگ آرتیدن کېلرینی تۆختتمه‌ی، کونده کېلیشدن قالمه‌دی. توردی‌بېک عایله‌سی هم نجات ایزلب بارمه‌گن اېشیگی قالمه‌دی. آخری، بیر تۆده قوراللنگن قومینی توردی‌بېک‌نینگ اوییگه یېتکلب کېلدی. تراب‌خان‌نینگ کیشیلری توردی‌بېک‌نی «اگر پولنی اوزمه‌سنگ جانینگدن امید قیمه...» -دېیه پۆپیسه قیلدیلر. اولر اۆز تیللریده الّه نیمه‌لرنی اَیتیب کېنگشه‌یاتگن اېدی. تېپه قیشلاقلیکلر توردی‌بېک‌نینگ یقینلری هم بو احوالنی کۆزلری بیلن کۆریب توریشیبدی.

www.ezgu.org

بیرار چاره قیلیشگه اولرنینگ عقلی یېتمه‌یپدی. طرف-طرف بۆلیب جنگ قیلیش آسان ایش ایمس اولر اوچون. تراب‌خان‌نینگ نفرلری قوراللنگن، حکومت هم اولرنینگ آرقه‌سیده توریبدی. هر حالده بوگون ماجراسیز اۆتدی. وضعیت بوندن بېش بدتر بۆلمسلیگیگه کفالت قیلیب بۆلمه‌یدی. تراب‌خان‌نینگ تهدید و دغه‌دغه‌لری عایله باشیگه کۆلنکه سالیب تورگنی شونده‌ی بیلینیب توردی.

۴

ملا یو سف و ملا بازگل‌نینگ گپلری یاقدی شېکیللی «قبول» -دېب یوباردی. شو زمان ملا یوسف تېوره‌ککه بیر کۆز آیلنتیریب:

- تبریک بۆلسین، تبریک! قیلسه بۆلرکن-وا! -دېدی ملا یوسف قانیقیش معناسیده، اۆتیرگن اۆرنیده تېبره‌نیب–تېبره‌نیب.

دېوارنینگ آرقه‌سیده بیر گروه اۆزبېک ییگیتلری قورالنگن حالده اوغانلردن قصاص آلیش اوچون ققشتغیچ ضربه اورگنی، تۆپله‌نیشیب تورگنیدن حاجی یۆلداش، دولت ارباب و باشقه مجلس اشتراکچیلری خبرسیز ایدیلر. اوزیلگن قرض یوزه‌سیدن خط یازیلیب، ایکّی تامان بیر-بیریگه خط المشیشدی. شو پیت، یامغیر صوفی تشقریدن سېکین‌گینه کېلیب، عادی بیر قیافه‌ده دولت ارباب‌نینگ قولاغیگه بیر نرسه‌لرنی شیویرله‌دی. تراب‌خان هم، حاجی یۆلداش هم هیچ نرسه سېزمه‌ی قالدیلر. دولت ارباب آهسته جاییدن توریب باریب تاکلر جویه‌سی یاقه‌لب، دېواردن بۆیله‌دی. قره‌سه ییگیتلر چاپقون اوروش نیتیده توریشیبدی.
دولت ارباب:

www.ezgu.org

- قله‌یسیزلر ییگیتلر؟ -دېیه احوال سۉره‌شدی و تېزلیک بیلن باریب، قوراللنگن آلتی اۉزبېک ییگیتنی باشینی سیله‌یاتیب نصیحت قیلیشگه کیریشدی. ییگیتلر افتیدن جوده قیصر، شدتدن توشمه‌یاتگن بیر حالتده بۉلیشدی.

آلتمیش یاشلی، قیزیل یوزلی، قاشی سییره‌کراق دولت ارباب واقعه‌نینگ آلدینی آلیش مقصدیده، باشیدن سلّه‌سینی قۉلیگه آلیب یالباره کېتدی. قوراللنگن ییگیتلر ارباب‌نینگ گپینی قبول قیلیشیب «مَیلی بۉلیبدی»، -دېب آرقه‌لریگه قیتیشدی. اۉن دقیقه ایچیده دولت ارباب هیچ نرسه‌نی سېزدیرمسدن، ینه کېلیب جاییده اۉتیردی. کوتیب تورگن ملا یوسف و ملا بازگل بیر دنیگه آمین، آمین قیله‌یلیک دېیشدی و کلته بۉیلیک، آله ساقاللی، آق سلّه اۉره‌گن ملا یوسف بو گَل تلاوتنی قیسقه‌راق آلدی، آمین قیلیندی. مجلس شو جایده توگه‌دی. همه ترقه‌لیشب اۉز یۉلیگه کېتیشدی. بونده‌ی مردانه جسارتی، قومینی سېوگنی، حمایه قیلگنی، اوزاقنی کۉره بیلگنی اوچون حاجی یۉلداش‌نینگ آبروسی نه فقط اۉز قیشلاغیده بلکه، داوروغی اوزاق-اوزاقلرگه تره‌لدی. حاجی بۉبه‌نی اېل-یورت سهل کم اولیا و پیر درجه‌سیده اولوغلشدی. شوندن کېین، تېپه قیشلاق‌نینگ اۉلیک تنه‌سیگه جان کیره باشله‌دی. شو کونی‌یاق حاجی یۉلداش قیشلاق‌نینگ بیر-ایکّی یاش اولوغینی اۉزی بیلن آلیب مرحوم توردی‌بېک‌نینگ اوییگه، تۉشکده میخله‌نیب یاتگن درتاش خاله، بۉریخال مامه، بېک‌نینگ اۉرتنچی اۉغلی طاهر، کیچکینه اۉغلی بای‌نظر و شیرین‌گینه آیدین قیزلرنینگ احوالیدن خبر آلگنی کېلدی. پر ریخته بۉلیب قالگن عایله‌ده تام سکوت حکمران ایدی. یقینده تیلدن قالگن درتاش خاله‌نینگ قۉلیده اۉغلی هاشم‌دن کېلگن خط توریبدی. حاجی بۉبه‌نی کۉریشی بیلن درتاش خاله‌نینگ کۉزلریدن جَودیره‌ب یاش آقردی، قنچه تۉلغه‌نیب حرکت قیلمه‌سین بیرار فکرنی نه اَیته آلدی و نه توشینتیره آلدی. حاجی یۉلداش کسل یاتگن آنه‌نینگ قۉلیدن خطنی آلیب: «کۉزینگیز آیدین درتاش خاله»

www.ezgu.org

-دېیه- یخشی، خیرلی سؤزلر بیلن کؤنگلینی آلدی. صغیرلرنینگ یوزیدن اؤپدی و باشلرینی سیلهدی. شو آرهده، آیدین قیز یوگوره باریب کؤرپهلرنینگ تخلمیدن گُل سالینگن آق رومالنی آلیب کېلیب، آرهسینی آچدی-ده، آتهسینینگ عکسینی حاجی بؤبهگه کؤرستدی و عکسنی اؤپیب بغریگه باسدی. اؤزی تیکیب قؤیگن چرایلیککینه آق رومالنی «منه بو سیزگه حاجی بؤبه» -دېب باشیدن سییریلیب توشهیاتگن رومالینی پېشانهسیگه تارتیب قؤیدی. حاجی یؤلداش شو جایده خطنی آچیب همهگه اؤقیب بېردی. هاشمدن کېلگن خط کؤترینکی روحده یازیلگن ایدی. اؤشه خطدن کیچکینه بیر پرچه کېلتیرهمن: «...مین اونویرسیتېتده اوچینچی کورسدن اوچووچیلیک کسبینی تنلهدیم. امتحانلرده اعلی بها لر آلدیم. یوکسک بهالریم اوچون مېنگه بورس بېریشدی. اسد آیینینگ باشیده، چېت اېلگه (شورویگه) اؤقیشگه اوچیب کېتهمېن. نیتیم، کېلهجکده کاسمانفت بؤلیب کایناتگه پرواز قیلیشدیر. کؤک بغریده توریب اؤزیمنینگ جانه-جان تېپه قیشلاغیمنی، بیرینچی گَلده سیزلرنی کؤرماقچیمن. باریشیم بیلن سیزلرگه خط جؤنتهمن. سیزلر هم مېنی احواللرینگیزدن خبردار قیلیب تورهسیزلر دېگن امیددهمن. مېندن پریشان بؤلمنگیزلر، سیزلرنینگ ساغلیگینگیز مستحکم، تینچ-تاتوو حیاتینگیز اېسه بردوام بؤلسین. سیزگه خذمت قیله آلمهگنیمدن خجالتدهمن. ادب و چوقور حرمت بیلن کابلدن فرزندینگیز هاشم».

درتاش خاله یاتیلگن حالده خطنی تینگلهدی و تورماقچی بؤلیب جاییدن بیر-ایکّی قؤزغلدی، امّا توره آلمهدی. یورهک-بغری توتهقیب، بو گَل کؤپراق کؤز یاشی قیلدی، بوزوق کونگلی یوز پاره بؤلدی. حاجی یؤلداش مرحومنینگ عایلهسینی ترک قیلرکن، ینه بیر بار صغیرلرگه تسلیت بیلدیریب، اولرنینگ یورهگینی کؤتردی. «تشویش قیلمنگ، همهسی یخشی بؤلهدی» -دېب قؤیدی آخریده.

www.ezgu.org

تېپه قیشلاقلیکلر آره‌دن تۉقّیز آی اۉتیب، منتدارچیلیک، شکرانه بیلدیریش مقصدیده حاجی یۉلداش‌نینگ اوییگه بارماقچی بۉلدیلر. کیم‌دیر «مسجد امامی ملا یوسف‌نی هم آله‌یلیک، اۉزیمیزنینگ اۉزبېگیمیز» -دېب مصلحت قیلدی، بیراق، بو گپگه همّه قرشی چیقیب، بیر اۉزلری بېت قیشلاققه یۉل آلدیلر. مهمانلرنی حاجی بۉبه جوده ایلیق و صمیمي کوتیب آلدی و یخشی عزت-اکرام کۉرستدی. توردی‌بېک عایله‌سی تامانیدن بارگنلردن نیازبېک:

- حاجی بۉبه بیر مصلحتلیک گپیمیز بار ایدی، اگر خۉب دېسنگیز اَیته‌یلیک.
- گپیره قالینگلر، -دېدی حاجی یۉلداش دقت و التفات بیلن.
- اېنگ آغیر کونلریمیزده باش پناه بۉلیب بیزنی قۉلتیقله‌گنینگیز اوچون، ننگ و ناموسیمیزنی اسره‌ب قالگنینگیز و ملت‌پرورلیگینگیز اوچون توردی‌بېک‌نینگ کیچکینه قیزینی اۉرته‌میزده‌گی دۉستلیک و قرینداشلیک ابدي بۉلیشی اوچون اۉغلینگیز بابامرادگه اونشتیریب، خام فاتحه قیلیب قۉیسک، -دېگن نیتیمیز بار ایدی.
- بو جوده یخشی تکلیف، مېن بو گپنی سیزنینگ تیلینگیزدن اېشیترکنمن، باشیم آسمانگه یېتدی. مېنینگ دولتیم طفیلی اۉغلیمگه قیزینی بېرووچیلر جوده کۉپ. هلی اولرگه راضیلیک بیلدیرگنیم یۉق و بیلدیرمه‌یمن هم، -سېوینگن حالده، معنالی قره‌ب، -شونی هم بیله من که، «دشمنلریمیز قیزنی قرضیگه حسابلب آلدی» -دېگن گپنی قیله‌دیلر. مېن بو گپلرگه اصلا پروا هم قیلمه‌یمن.
- بۉلمسه هم قۉل قۉترینگ، آمین الله اکبر، -دېدی نیاز بېک.

اۉرته‌ده بیر جام سوو قۉییلیب فاتحه قیلیندی. آیدین شو بو گوندن باشلب حاجی یۉلداش‌نینگ اۉغلی بابامرادگه اَیتیب قۉییلدی، یعنی اونشتیریلدی. تېپه

www.ezgu.org

قیشلاقلیکلر باشقه تاماندن «آی قیز هه دېمه‌ی کتّه بۉلیب، بۉییگه یېتیب قاله‌دی. یخشی-یامان‌نینگ آغزیگه توشمه‌سین»، دېگن مقصدده شو قرارگه کېلگن اېدیلر.

شو مشئوم واقعه‌لردن سۉنگ، توردی‌بېک عایله‌سی‌نینگ مادي و معنوي تاماندن احوالی هیچ اۉنگلنمه‌دی. عایله‌نینگ ارابه‌سینی تارتیش اۉن بېش یاشلی طاهرگه قالدی. او، هم مکتب اۉقییدی؛ هم قریندا‌شلری‌نینگ بیر آز یاردمی بیلن بیر عمللب رۉزغار تېبره‌ته‌دی.

آره‌دن ایکّی ییل اۉتدی. درتاش خاله‌نینگ احوالی کون سه‌یین آغیرلشیب بارماقده. تیلدن قاله‌یاتگن آنلرده، چوقور آه تارتیب: «هاشم جان‌نینگ آرزو-ارمانینی کۉره آلمه‌دیم. اي دریغ دنیا! نخات شو کونلرگه اېریشه آلمه‌ی اۉلیب کېتسم»، -دېدی-یو، قیتیب سۉز قاته آلمه‌دی. کېلگن-کېتگنلرگه مأیوس باقیب، کیپریک قاقیش، ایما-اشاره بیلن سۉزلشردی. شونگچه هاشم‌دن اوچ-تۉرت مرته خط آلدی. قۉنی-قۉشنی «انه شو خطلر درتاش خاله‌نینگ عمریگه عمر قۉشدی، بۉلمسه الّه قچان...»، -دېییشردی اۉز ارا صحبتلرده.

منه کوز هم کېلیب قالدی. درخت یپراقلری‌نینگ سرغه‌ییشی باشقچه‌راق بۉلیب کۉرینه‌دی بو فصلده. اوشبو موسمنی اۉلیم‌نینگ توغیلیشیگه اۉخشتسه بۉله‌دی؛ آدمنی اۉیگه تالدیره‌یاتگن جایی انه شونده. بو دملر خودّی حساب-کتاب کونلرینی اېسلته‌دی. انسان حسلری کۉپراق توشکونلیک و مونگگه تۉله‌دی. آدم ذاتی خلقتنی کشف اېتگن اولوغ فیلسوفلرگه اۉخشب کۉرینه‌دی شو ایامده. هه! بو دانشمندلر اېندی حیات زنجیریدن اوزیلیب قالگن حلقه‌لرگه اۉخشب کېته‌دی. بو حلقه‌لرنی ینه یشش زنجیریگه باغلاوچی قانونیتلر بار. بو قانونیت - منگو قیته‌لنیش تۉره و یاساسی‌دیر... تقدیرنینگ اېسه انه شو قانونلرگه بۉی سۉنمسدن علاجی یۉق

.

www.ezgu.org

مکتب - برچه یېرده مکتب؛ اۉرگنیش، اۉقیش، اۉقیتیش‌نینگ بېشیگی. بیر یریم مینگ چاغلیق باله اوقی‌یاتگن کتّه بیر مکتبده توردی‌بېک‌نینگ اۉرتنچی اۉغلی طاهر هم تعلیم آله‌دی. آدمزاد امید بیلن یشه‌یدی. «بیر کون حاصلگه کېله‌دی، مېوه بیره‌دی» -دېب انسان یېرگه کۉچت قده‌یدی. باشقه تاماندن بو نهالنی قتّیق بۉران ضربه‌لری سیندیریب یوباریشی هم ممکن. طاهربېک‌نینگ منگله‌ییده نیمه‌لر یازیب قۉییلگنینی هیچ کیم بیلمه‌یدی. لېکن، ایپچیل، اۉقیشلری هم یامان ایمس.

مکتب اداره‌سیگه اولسوالّلیکدن جرنگیللب تیلیفون کېلدی. مکتب مدیری تیلفون‌نینگ قاره گۉشگنی قولاغیگه توتیب:

- لبّی، اېشیته‌من، -حاکم گیپیره‌یاتگنینی انگلب، -بویورینگ، بویورینگ صاحب، -دېیه تکلّف قیلیب، اولسوال بیلن سۉزلشدی تیلفونده:
- توردی‌بېک اۉغلی پیلوت هاشم قندهارده مشق پروازلری دوامیده هوایي فلاکت عاقبتیده هلاک بۉلگن. اوچووچی هاشم‌نینگ اوچاغی قندهار تاغلریدن بیریگه باریب اوریلگن. دولت نماینده‌لری، وزیرلر، جنراللر هیلوکوپترده جنازه‌نی اېرته‌گه مرحوم‌نینگ اوییگه آلیب کېله‌دیلر. ولایت والیسی هم تشریف بویره‌دی. سیز بۉلسه، تېپه قیشلاققه مرحوم‌نینگ اوییگه خبر جۉنه‌تینگ. معلملر و مکتب باله‌لرینی هم دفن مراسمیگه آلیب چیقینگ. یوقاریدن شونده‌ی بویروق بۉلگن، توشونرلیمی، -دېدی شهر حاکمی مکتب مدیریگه.
- خۉپ بۉله‌دی، -دېیه گۉشکنی تیلیفون اوستیگه قۉیدی مکتب مدیری جۉره‌قول.

www.ezgu.org

- جۋره‌قول مدیر، درّاو طاهرنی آلتینچی صنفدن چقیرتیریب، بیر اۋقیتووچی و ملازمنی قۋشیب تېپه قیشلاققه یوباردی...

اېرته‌سی مینگ-مینگلب کتّه-کیچیک تعزیه مراسیمیگه ییغیلیشدی. قاره تابوتنی هیلوکوپتردن توشیریب، تېپه قیشلاققه آلیب کېلدیلر. مرحوم هاشم جسدی حویلی‌نینگ اۋرته‌سیده اېدی... عیال-اېرکک‌نینگ ییغیسی یېر و آسماننی لرزه‌گه سالدی... قبر باشیده هاشم‌نینگ حیاتنامه‌سی اۋقیلدی. اوچ کیشی آتشین نطق قیلدیلر. او، بویوک استعداد اېگه‌سی اېکنی تیلگه آلینیب، اونینگ فاجعه‌لی اۋلیمیگه افسوسلر قیلیندی. شهیدنی قاره یېرگه قۋییب کتّه یۋلگه کوزه‌تدیلر. اۋشه کونی یېتکرمه (رسانه)لر مذکور واقعه‌نی باشقچه یاریتدیلر. اوچووچی مرحوم هاشم‌نینگ اۋرتاقلری طیاره هلاکتینی تن آلیشیب، بو ماجرالر آرتیده کیم‌نینگ‌دیر سېزیلمس قۋلی بار؛ پلان ایلگریدن توزیب قۋییللگن...، -دېب معلومات بېردیلر. مکتب مدیری جۋره‌قول مرحوم‌نینگ اۋرتاقلریگه «اَیغاقچیلر شو آره‌ده یوریبدی، احتیاط بۋلینگ» -دېب سېکین توشونتیریش قیلدی.

اداق

۱۹- جولای، ۲۰۰۸ / **کانادا**

www.ezgu.org

www.ezgu.org

Bir Qishloqning Ko'z Yoshlari

Yozuvchi:
Ishonch To'ra

www.ezgu.org